

Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο
Δ.Π.Μ.Σ.
Αρχιτεκτονική και Σχεδιασμός του Χώρου
Πολεοδομία - Χωροταξία

Μεταλλαγές των ιδεών για την πόλη στον 20^ο αιώνα
Ντ. Βαΐου, Μ. Μαντουβάλου, Μ. Μαυρίδου

«Χάρτα των Αθηνών»

άποψη του Μοντέρνου Κινήματος για την πόλη ή
ερμηνεία των συμπερασμάτων του IV CIAM από τον Le
Corbusier;

Σελιανίτη Ευδοκία

ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟ ΕΤΟΣ 2005-2006

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Εισαγωγή.....	1
2. Ιστορικό πλαίσιο.....	3
3. Χρονικό των CIAM.....	5
4. IV CIAM – Μασσαλία – Πειραιάς – Αθήνα 1933.....	8
5. Η «Χάρτα της Αθήνας» του Le Corbusier.....	12
6. Τα «Συμπεράσματα» του 1933 και η «Χάρτα της Αθήνας» Αποκλίσεις και διαφορές.....	20
7. Η κριτική στη Χάρτα Η άποψη του Δεσποτόπουλου – το X CIAM, η TEAM X και το τέλος των CIAM.....	22
8. Συμπεράσματα.....	25
9. Βιβλιογραφία.....	27

Το κείμενο της «Χάρτας των Αθηνών» του Le Corbusier είναι ένα από τα πιο πολυσυζητημένα, γνωστά και αμφιλεγόμενα αρχιτεκτονικά-πολεοδομικά κείμενα. Παρουσιάστηκε ως το αποτέλεσμα του IV CIAM, που έγινε το 1933 «εν πλω» στο κρουαζιερόπλοιο «Πατρίς II» κατά τη διαδρομή από Μασσαλία προς Πειραιά και Αθήνα.

Το IV CIAM πραγματοποιήθηκε σε μια ιδιαίτερα κρίσιμη περίοδο του μεσοπολέμου, λίγο πριν το ξέσπασμα του Β' Παγκοσμίου πολέμου, με τους ναζί να ανεβαίνουν στην εξουσία, να κλείνουν τη σχολή του Bauhaus (11 Απριλίου του 1933) και να διώκουν πολλούς από τους καθηγητές του. (Mumford, 2002: 76) και Σε τέτοια ασφυκτικά ιστορικά πλαίσια και με απουσία των περισσότερων αριστερών Γερμανών αρχιτεκτόνων, (λόγω των συγκυριών, όπως θα δούμε παρακάτω) έγινε η πρώτη οργανωμένη συζήτηση του μοντέρνου κινήματος και διατυπώθηκαν οι πρώτες απόψεις του για την πόλη και την πολεοδομία. Η πρώτη δημοσίευση των απόψεων αυτών έγινε στα τεχνικά χρονικά του Οκτωβρίου-Νοεμβρίου του 1933 ως «Συμπεράσματα εκ του IV Συνεδρίου Ν. Αρχιτεκτονικής».

Η «Χάρτα των Αθηνών» δημοσιεύεται για πρώτη φορά το 1943 στο Παρίσι, ανυπόγραφη, αν και συνταγμένη από τον Le Corbusier, και προβάλλεται ως η ομόφωνη άποψη του IV CIAM και γενικότερα του μοντέρνου κινήματος για την πόλη στη πιο ολοκληρωμένη και οργανωμένη της μορφή. Διαβάζοντας και συγκρίνοντας όμως κανείς τα «Συμπεράσματα» του 1933 και τη «Χάρτα των Αθηνών» εύκολα διακρίνουμε πολλές διαφορές, γενικεύσεις και απλοποιήσεις, που δείχνουν καθαρά ότι η Χάρτα ήταν η ερμηνεία των «Συμπερασμάτων» του IV CIAM και των απόψεων, που εκφράστηκαν εκεί, από τον Le Corbusier, μέσα από το πρίσμα των απόψεών του. Επιπλέον αντίθετα με τη σύμπνοια, που καθρεφτίζει το κείμενο της Χάρτας, στο IV CIAM υπήρχαν πολλές και διαφορετικές και αντιθετικές απόψεις, σε τέτοιο μάλιστα βαθμό, που ήταν αδύνατο να καταλήξουν σε ένα λεπτομερές και ολοκληρωμένο κείμενο. Έτσι τα «Συμπεράσματα», στ οποία κατέληξαν τότε, είναι ένα ολιγοσέλιδο κείμενο παρουσίασης και κριτικής της κατάστασης των πόλεων εκείνης της εποχής με κάποιες γενικές προτάσεις σε επίπεδο αρχών πολεοδομικού σχεδιασμού. Από εκεί και πέρα ο Le Corbusier ερμηνεύει, τονίζει και γενικεύει τις απόψεις αυτές διατυπώνοντας έτσι έννοιες, αρχές και όρους, που διαφοροποιούν ουσιαστικά το περιεχόμενο των Συμπερασμάτων. Ο διαχωρισμό των λειτουργιών (zoning), ο καθορισμός των τεσσάρων θεμελιωδών και κυρίαρχων λειτουργιών της πόλης (κατοικία, εργασία, αναψυχή, κυκλοφορία), ο ρόλος της πολεοδομίας ως πρόληψη για τις κοινωνικές εξεγέρσεις, που θεωρούνται «αρρώστια» του σημερινού «μηχανοκρατούμενου» κόσμου είναι κάποιες από αυτές τις κομβικές και χαρακτηριστικές θέσεις, που εκφράζονται στη Χάρτα. Οι απόψεις της Χάρτας ακολουθούν σαν σκιά και κατηγορώ το μοντέρνο κίνημα, αφού, έχουν, ίσως απλοϊκά, θεωρηθεί η αιτία της καταστροφής των σύγχρονων πόλεων. (Μαντουβάλου, 2005:104)

Οι αντίθετες απόψεις και οι κριτικές στη «Χάρτα των Αθηνών» είχαν εκφραστεί ήδη πολύ νωρίς από τους σύγχρονους του Le Corbusier, όπως το Ι. Δεσποτόπουλο, τον Κανδύλη και τους Γερμανούς αριστερούς αρχιτέκτονες. Ο Δεσποτόπουλος μάλιστα παρουσίασε στο CIAM του 1956 την πρότασή του

για τη «Χάρτα της ΑθήναςII», όπου βλέπουμε μία τελείως διαφορετική προσέγγιση της έννοιας, της δομής και της λειτουργίας της πόλης.

Από το VIII CIAM και με την επιλογή μόνο του θέματος του συνεδρίου «Η καρδιά της πόλης» αρχίζει η ένδο-συνεδριακή αμφισβήτηση και κριτική, έμμεση στην αρχή, των απόψεων της Χάρτας, η οποία θα οδηγήσει στην Team X και την οριστική διάλυση των CIAM. Η κριτική της Team X, αλλά και η γενικότερη κριτική στο μοντέρνο κίνημα της δεκαετίας του '70 (J.Jacobs, Venturi, Rob+Leo Krier...), που αφορούσε και επικεντρωνόταν στη Χάρτα, έθιγε ζητήματα και εξέφραζε απόψεις, οι οποίες είχαν ήδη διατυπωθεί από τα μεσοπολεμικά χρόνια, που όμως λόγω των ιδιαίτερων ιστορικοκοινωνικών περιστάσεων και συγκυριών δεν μπορούσαν παρά να μείνουν λίγο-πολύ στην αφάνεια, δίνοντας στη Χάρτα την εικόνα της κοινά αποδεκτής και αναμφισβήτητης θέσης του μοντέρνου κινήματος για την πόλη, ενώ στη πραγματικότητα αποτελούσε την προσωπική άποψη του Le Corbusier, η οποία βέβαια είχε γίνει αποδεκτή και από αρκετούς αρχιτέκτονες της εποχής.

Μέχρι και τις μέρες μας η «Χάρτα των Αθηνών» και οι εφαρμογές και προεκτάσεις της συνεχίζουν να απασχολούν τους αρχιτέκτονες και τους κοινωνικούς και πολιτικούς επιστήμονες. Σήμερα οι Νέες Πόλεις και οι περιοχές κατοικίας, που σχεδιάστηκαν και κατασκευάστηκαν με οδηγό τις αρχές της Χάρτας έχουν αρχίσει να δείχνουν τα εκρηκτικά αποτελέσματά τους (Παρίσι, Οκτώβριος 2005) διαψεύδοντας το βασικότερο ίσως στόχο της Χάρτας, που ήταν η συμβολή της πολεοδομίας στην κοινωνική «ησυχία».

Η ειρήνη, που προέκυψε μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, ήταν επισφαλής και βέβαια επιβεβλημένη από τους νικητές. Επισφαλής, διότι οι ηττημένοι και όσοι θεωρούσαν ότι είχαν αδικηθεί από τη διανομή των εδαφών θα επιδίωκαν -γρήγορα, όπως αποδείχθηκε- να αναθεωρήσουν το εδαφικό καθεστώς που είχε προέλθει από τον πόλεμο.

Πριν το ξέσπασμά του είχε προηγηθεί ένας αγώνας ειρήνης και ευρωπαϊκής ηγεμονίας, ανάπτυξης του διεθνούς εμπορίου, με τη Μεγάλη Βρετανία να κατέχει την πρωτεύουσα θέση στο διεθνές οικονομικό σύστημα. Μετά το Μεγάλο Πόλεμο όλα τα ευρωπαϊκά κράτη ήταν σοβαρά εξασθενημένα και αποδείχθηκε πόσο εύθραυστη ήταν η οικονομική οργάνωση της Ευρώπης. Η δομή του παλαιού συστήματος είχε καταρρεύσει. Οι παλαιές αυτοκρατορίες - η Ρωσική, η Οθωμανική, η Αυστριακή και η Γερμανική – δεν υπήρχαν πια. Η Ρώσικη Επανάσταση φαινόταν ότι μπορούσε να είναι η αρχή μιας παγκόσμιας επανάστασης, ενώ η επικράτηση των Μπολσεβίκων και η κομμουνιστική ιδεολογία αναπτέρωσαν τις ελπίδες της εργατικής τάξης και γέμισαν φόβο τις κυρίαρχες τάξεις.

Ο πόλεμος επιτάχυνε την αποκέντρωση της παγκόσμιας οικονομίας και προκάλεσε τη μετατόπιση της οικονομικής ισχύος από την ευρωπαϊκά ήπειρο στην Αμερική, στις ΗΠΑ, οι οποίες τη δεκαετία του '20 γνώρισαν ραγδαία οικονομική άνοδο, που όμως εμπεριείχε τα σπέρματα της κρίσης του 1929. Η φτώχεια έπληξε τις πλουσιότερες μέχρι τότε χώρες του κόσμου και κλόνισε τις κοινωνικές ισορροπίες. Τις συνέπειες της σύρραξης υπέστησαν κυρίως τα μεσαία στρώματα, οι μισθωτοί, οι μικροεισοδηματίες και οι επαγγελματίες, οι οποίοι ξέπεσαν οικονομικά και κοινωνικά και «προλεταριοποιήθηκαν».

Στη Γερμανία ο μόνιμα ελλειμματικός προϋπολογισμός, το διαρκώς αυξανόμενο έλλειμμα των τρεχουσών συναλλαγών, ο καλυμμένος επανεξοπλισμός, η υποχρέωση καταβολής των πολεμικών αποζημιώσεων και ο καλπάζων – από το καλοκαίρι του 1922 – πληθωρισμός σάρωσαν τη γερμανική οικονομία και κλόνισαν τους κοινοβουλευτικούς και συνταγματικούς θεσμούς. Επιπλέον το γερμανικό εθνικό νόμισμα υπέστη ανεπανόρθωτο πλήγμα και το αίσθημα ταπείνωσης των Γερμανών εντάθηκε με την κατάληψη του Ρουρ από τη Γαλλία και το Βέλγιο. Τα μεσαία κοινωνικά στρώματα, οι εισοδηματίες από καταθέσεις και μετοχές, οι μισθωτοί και οι συνταξιούχοι βρέθηκαν σε δεινή θέση, ενώ αντίθετα ωφελήθηκαν ιδιαίτερα οι μεγάλοι βιομήχανοι, που εξαγόρασαν τις χρεωκοπημένες επιχειρήσεις και χειραγώγησαν το πιστωτικό σύστημα της χώρας προς όφελός τους.

Η Κοινωνία των Εθνών, που άρχισε τη λειτουργία της τον Ιανουάριο του 1920, υποσχόταν την ειρηνική διευθέτηση των διαφορών μεταξύ των κρατών και την απομάκρυνση του κινδύνου του πολέμου, όμως, παρά τις θετικές ενέργειες ορισμένων επιτροπών και οργανισμών στα πλαίσια της ΚΤΕ, φάνηκε από νωρίς ότι υπήρχε η τάση να ευνοούνται οι μεγάλες δυνάμεις έναντι των μικρών και να μην υποχρεούνται οι πρώτες να συμμορφώνονται με τις αρχές του διεθνούς δικαίου. Έτσι δε στάθηκε δυνατό να αποτραπεί ο μεγάλος πόλεμος, που ερχόταν.

Οι τεταμένες σχέσεις μεταξύ των ευρωπαϊκών δυνάμεων, της Αγγλίας και της Γαλλίας από τη μία και της Γερμανίας, από την άλλη, πέρασαν από διάφορες φάσεις ύφεσης και εξομάλυνσης, όπως με τις Συνθήκες του Λοκάρνο (1925), το Σύμφωνο Κέλογκ-Μπριάν (1928), το Σχέδιο Γιάνγκ

(1929). Όμως η οικονομική κρίση του 1929 αποκάλυψε πόσο σαθρά ήταν τα θεμέλια της ευρωπαϊκής σταθερότητας. Όταν οξύνθηκαν τα οικονομικά προβλήματα, ο εθνικισμός και τα αυταρχικά καθεστώτα εμφανίστηκαν απειλητικά στην Ευρώπη. Στη Γερμανία άνοιξε ο δρόμος για την άνοδο και επικράτηση του Ναζισμού. Οι Γάλλοι άρχισαν την κατασκευή του μεγάλου αμυντικού συστήματος, τη Γραμμή Μαζινώ. Η Ιταλία του Μουσολίνι εισβάλει στην Αβησσυνία τον Οκτώβριο του 1935, ενώ έχει προηγηθεί η εισβολή της Ιαπωνίας στη Μαντζουρία (1931).

Όσον αφορά τα Βαλκάνια, στη διάρκεια του Μεσοπολέμου υπήρξε μια νέα ισορροπία, με βάση τα νέα σύνορα που χαράχτηκαν μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, και ανταποκρίνονταν ως ένα βαθμό στην αρχή της αυτοδιάθεσης. Οι μαζικές ανταλλαγές πληθυσμών απάλλαξαν τα ευρωπαϊκά κράτη από συμπαγείς αλλοεθνείς πληθυσμιακές ομάδες. Η οικονομία δε σημείωσε πρόοδο, τα πολιτικο-οικονομικά προβλήματα παρέμεναν άλυτα, οι μάζες ριζοσπαστικοποιήθηκαν και η κομμουνιστική ιδεολογία είχε μεγάλη επίδραση. Όμως το επαναστατικό κλίμα δεν μπόρεσε να διαρκέσει για πολύ, διότι τα αριστερά κόμματα τέθηκαν εκτός νόμου, δικτατορικά καθεστώτα επιβλήθηκαν παντού, τα οποία όμως διέφεραν από αυτά της Ναζιστικής Γερμανίας και της Φασιστικής Ιταλίας, αφού κανένα δεν είχε μαζική υποστήριξη.

Δικτατορικά καθεστώτα επιβλήθηκαν και στη Ιβηρική Χερσόνησο. Στην Πορτογαλία το δικτατορικό καθεστώς ήταν μάλλον συντηρητικό παρά φασιστικό χωρίς προκλητικές διαθέσεις και τάσεις τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό. Στην Ισπανία η δικτατορία του Φράνκο και ο Ισπανικός Εμφύλιος Πόλεμος υπήρξε συναισθηματικό ορόσημο για τη φιλελεύθερη και αριστερή διάνοηση της Ευρώπης και του Νέου Κόσμου.

Στις αποικίες, τέλος, η εξάπλωση των ιδεωδών του εθνικισμού και η διαπίστωση της αδυναμίας των αποικιοκρατών υπονόμισαν την ευρωπαϊκή κυριαρχία, πράγμα που ήταν ιδιαίτερα αισθητό στην Ινδία και τον ισλαμικό κόσμο.

Η διατήρηση της ασφάλειας στην Ευρώπη, που ήταν ο στόχος της Ειρήνης των Βερσαλλιών, δεν μπορούσε εκ των πραγμάτων, λόγω των εκρηκτικών αντιθέσεων να διατηρηθεί και τελικά ανατράπηκε με την έναρξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, που άρχισε με την εισβολή της Γερμανίας στην Πολωνία το 1939.

Τα CIAM (Congres Internationales de l' Architecture Moderne) ιδρύονται το 1928 στον πύργο της La Sarraz στην περιοχή Vaud υπό τη φιλοξενία της Helene de Mandrot. Στο I CIAM υπογράφεται η «Διακήρυξη της La Sarraz», ιδρυτική διακήρυξη των CIAM, από 24 αρχιτέκτονες του μοντέρνου κινήματος, εκπροσώπους 8 χωρών της Ευρώπης (Γαλλία, Ελβετία, Γερμανία, Ολλανδία, Ιταλία, Ισπανία, Αυστρία και Βέλγιο).

Η πρώτη επαφή για την ίδρυση των CIAM είχε γίνει το 1923 στη Βαϊμάρη κατά τη «Εβδομάδα Bauhaus». Εκεί είχαν συγκεντρωθεί οι πιο πολλοί από τους μοντέρνους, ριζοσπαστικούς και προοδευτικούς αρχιτέκτονες και καλλιτέχνες και μαζί με τον Γκορίους συζήτησαν για τη ίδρυση μιας διεθνούς ένωσης καλλιτεχνών και αρχιτεκτόνων. Σύμφωνα με αυτήν την ένωση ήταν, μεταξύ άλλων, οι Πέτερ Μπέρενς, Μπρούνο Τάουτ, Μαξ Τάουτ, Χανς Ρίχτερ, Ναούμ Γκάμπο, Έριχ Μέντελσον, Ελ Λισίτσκι, Χέρμαν Μουτέζιους. Η ιδέα αυτή είχε άμεση σχέση με τη διδασκαλία του Bauhaus, που ήθελε «να γνωρίσει στη νέα γενιά τα θεμέλια της καινούριας τέχνης και αρχιτεκτονικής, τις κοινές ιδέες και μεθόδους της» (Φόργκας, 1999: 126). Η προσπάθεια τότε απέτυχε, όμως οι ιδέες που εκφράστηκαν τότε επηρέασαν κατά πολύ, σύμφωνα με τη Φόργκας, το πρόγραμμα των CIAM, που ιδρύθηκαν μόλις 5 χρόνια μετά.

Η «Διακήρυξη της La Sarraz» έδινε ιδιαίτερη έμφαση στο «χτίσιμο» το οποίο και θεωρούσε «θεμελιώδη δραστηριότητα του ανθρώπου, άμεσα συνδεδεμένη με την εξέλιξη και την ανάπτυξη την ανθρώπινης ζωής». Ο προορισμός της αρχιτεκτονικής σύμφωνα με τη Διακήρυξη είναι να εκφράζει το πνεύμα της εποχής κι έτσι διακήρυσσαν την ανάγκη «για μια καινούρια σύλληψη της αρχιτεκτονικής, που θα εκπληρώνει τις υλικές, συναισθηματικές και πνευματικές απαιτήσεις της σύγχρονης ζωής» με προσαρμογή της αρχιτεκτονικής στη νέα «μηχανοκρατούμενη» εποχή. Πρόθεσή τους ήταν η επανατοποθέτηση της αρχιτεκτονικής «στο πραγματικό πεδίο, που είναι οικονομικής και κοινωνικής τάξης, ολόκληρο στην υπηρεσία του ανθρώπου.».

Στη Διακήρυξη αναφέρεται η ανάγκη ορθολογικοποίησης και τυποποίησης της αρχιτεκτονικής σύλληψης και υλοποίησης (οικοδομική βιομηχανία), με στόχο και τη μέγιστη ικανοποίηση των αναγκών της πλειοψηφίας, έστω και με τον περιορισμό ορισμένων ιδιαίτερων παρωχημένων αναγκών. Όσον αφορά την έννοια της «απόδοσης», της «οικονομικής αποτελεσματικότητας», που θεωρείται συνέπεια της εξασθενημένης οικονομίας, δηλώνεται ότι «δεν συνεπάγεται καθόλου το μέγιστο εμπορικό κέρδος, αλλά την παραγωγή που αρκεί για να ικανοποιήσει πλήρως τις ανθρώπινες ανάγκες».

Πολεοδομία, σύμφωνα με τη Διακήρυξη, είναι «η διευθέτηση των διαφόρων τόπων και χώρων που πρέπει να στεγάζουν την ανέλιξη της υλικής, συναισθηματικής και πνευματικής ζωής σε όλες τις εκδηλώσεις της, ατομικές ή συλλογικές.» Η πολεοδομία πρέπει να επιβλέπει την εκπλήρωση των τριών θεμελιακών λειτουργιών: κατοικία, εργασία, αναψυχή, καθώς και να ασχολείται με την κατοχή της γης, την οργάνωση της κυκλοφορίας και τη νομοθεσία. Η ανασυγκρότηση της γης, η οποία είναι ακατάστατα κατατετμημένη, λόγω της μοιρασιάς, των πωλήσεων και της κερδοσκοπίας, θεωρείται βάση για τη σύγχρονη πολεοδομία, η οποία και θα πρέπει να

εξασφαλίζει «στους ιδιοκτήτες και το σύνολο τη δίκαιη κατανομή της υπεραξίας που θα προκύπτει από τα έργα κοινού ενδιαφέροντος».

Στη Διακήρυξη οι αρχιτέκτονες επιφορτίζονται και με ένα νέο ρόλο, «πρέπει απαραίτητως να επηρεάζουν την κοινή γνώμη και να δημοσιοποιούν τα μέσα και τους πόρους της σύγχρονης αρχιτεκτονικής», αντιπαλεύοντας τη διαφθορά του γούστου του κοινού από την ακαδημαϊκή διδασκαλία. (Η χάρτα των Αθηνών, 1987: 117-120 και Frampton, 1987: 241)

Η «Διακήρυξη της La Sarraz» κινείται μέσα στα πλαίσια του κονστρουκτιβισμού και εμπεριέχει της απόψεις της σχολής του Bauhaus, αλλά και τις απόψεις του Le Corbusier, που έμελλε να επηρεάσουν βαθιά την εξέλιξη των CIAM και των ιδεών του. (Σαρηγιάννης, 2005: 119)

Το II CIAM έγινε στη Φρανκφούρτη το 1929 με θέμα τη μελέτη της ελάχιστης κατοικίας, θέμα πολύ κρίσιμο για την εποχή τόσο στην καπιταλιστική, δυτική Ευρώπη, υπό το φόβο εξεγέρσεων της εργατικής τάξης όσο και στη νεοσύστατη Σοβιετική Ένωση, όπου οι στεγαστικές ανάγκες ήταν μεγάλες. (Σαρηγιάννης, 2005: 120). Στο II CIAM ιδιαίτερο ρόλο έπαιξαν οι απόψεις του Le Corbusier για τις ελάχιστες διαστάσεις και τη βιομηχανική παραγωγή. Στο συνέδριο αυτό ύστερα από πρόταση του Ernst May, συγκροτήθηκε μια ομάδα εργασίας με βασικό καθήκον την προετοιμασία της θεματολογίας των επόμενων συνεδρίων, ονομαζόμενη CIRPAC (Comitee International pour la Resolution du Probleme de l' Architecture Contemporaine). (Frampton, 1987: 242).

Το III CIAM έγινε στις Βρυξέλλες το 1930, με θέμα «Ορθολογιστικοί οικιστικοί τρόποι». Και το συνέδριο αυτό, όπως και το 2^ο, «κινήθηκε στα πλαίσια της διαχείρισης του Συστήματος», χωρίς παρέμβαση στην ιδιοκτησία, παρόλο που και ο Παπαδάκης και ο Van Eesteren σε παρατηρήσεις τους υποστήριζαν ότι το σύστημα της ακίνητης ιδιοκτησίας έκανε αδύνατη κάθε πρακτική εφαρμογή των απόψεων, που εκφράζονταν. (Σαρηγιάννης, 2005: 121)

Σύμφωνα με τον Frampton τα τρία πρώτα συνέδρια αποτελούν και την πρώτη φάση των CIAM (1928-1933), με περισσότερο θεωρητικό χαρακτήρα και κυρίαρχες απόψεις αυτές των γερμανόφωνων σοσιαλιστών αρχιτεκτόνων της Neue Sachlichkeit. Στο δεύτερο στάδιο των CIAM από το 1933 ως το 1947 κυριάρχησε η προσωπικότητα του Le Corbusier, ο οποίος και έστρεψε το περιεχόμενο των συνεδρίων στην πολεοδομία. (Frampton, 1987: 241-242)

Το IV CIAM πραγματοποιήθηκε «εν πλω» στο κρουαζιερόπλοιο «Πατρίς II» κατά τη διαδρομή από Μασσαλία προς Πειραιά και στην Αθήνα με θέμα τη «Λειτουργική Πόλη». Στο συνέδριο παρουσιάστηκαν οι αναλύσεις των εθνικών ομάδων για την κατάσταση 33 πόλεων. Από το συνέδριο απουσίαζαν οι αριστεροί γερμανοί αρχιτέκτονες Hugo Haring, Ernst May, Hannes Meyer, Hans Schmidt και ο Ολλανδός Mart Stam, λόγω των ιστορικών συνθηκών. Επικράτησαν οι απόψεις του Le Corbusier και το τελικό του πόρισμα ήταν η «Χάρτα της Αθήνας», ένα κείμενο που εκδόθηκε για πρώτη φορά το 1943 στο Παρίσι από τον Le Corbusier.

Το V CIAM έγινε στο Παρίσι το 1937 με θέμα τη μελέτη του προβλήματος Κατοικία και ελεύθερος χρόνος, όπου εκφράστηκαν ιδεαλιστικές αντιλήψεις με έμφαση στη σημασία των ιστορικών κτιρίων και της επίδρασης της περιαστικής περιοχής στην πόλη.

Με το μεταπολεμικό VI CIAM αλλάζουν οι προσεγγίσεις, πολεοδομικές και αρχιτεκτονικές και αρχίζει, σύμφωνα με τον Frampton, η τρίτη περίοδος των συνεδρίων από το 1947 έως το 1956. Κατά την περίοδο αυτή ο

φιλελεύθερος ιδεαλισμός υπερισχύει έναντι του υλισμού της πρώτης προπολεμικής περιόδου.

Στο VI CIAM, που έγινε στο Bridgwater της Αγγλίας το 1947 επανεξετάστηκαν οι απόψεις περί «λειτουργικής πόλης» και οι στόχοι των CIAM. Επιχειρήθηκε να ξεπεραστεί η σειρότητα της «λειτουργικής πόλης» διατυπώνοντας ως σκοπό των CIAM τη δημιουργία «ενός φυσικού περιβάλλοντος, που να ικανοποιεί τις συναισθηματικές και υλικές ανάγκες του ανθρώπου.»

Το VII CIAM έγινε στο Μπέργκαμο το 1949 με θέμα την «Πρακτική εφαρμογή της Χάρτας των Αθηνών, Γένεση του προτύπου των CIAM».

Το VIII CIAM έγινε το 1951 στο Hoddesbon της Αγγλίας με θέμα τη «Μελέτη του κέντρου, της καρδιάς των πόλεων». Στο Συνέδριο αυτό πολύ σημαντικό ρόλο έπαιξε η αγγλική ομάδα MARS, η οποία και κατηύθυνε το περιεχόμενό του με βάση τις απόψεις των Sigfried Giedion, Jose Luis Sert, Fernand Leger, οι οποίοι στο μανιφέστο τους μιλούσαν για μια «πιο ολοκληρωμένη λειτουργικότητα» και για την επιθυμία του κόσμου να «ικανοποιηθούν οι φιλοδοξίες του για μνημειακότητα, χαρά, περηφάνια και συγκίνηση». Ο Sigfried Giedion και ο Camillo Sitte, όπως διατυπώνει τις απόψεις του στο βιβλίο του, «Η πόλη σύμφωνα με τις καλλιτεχνικές αρχές», άλλωστε πιστεύουν ότι ο δημόσιος χώρος είναι αναγκαστικά εξαρτημένος από τη μνημειακή προβολή των δημοσίων θεσμών, που τον συνιστούν και αντίστροφα. Οι απόψεις, που αρχίζουν να εκφράζονται εκείνη την εποχή μέσα στα πλαίσια των CIAM φτάνουν πια στην κορύφωσή τους τη δεκαετία του 1970 με τις κριτικές στο μοντέρνο από τους J.Jacobs, Venturi, Rob&Leo Krier κ.λ.π.. Στο συνέδριο αυτό εκφράζεται και μια διάσταση απόψεων ανάμεσα στη νέα γενιά και την «παλιά φρουρά» η οποία δεν έδειχνε να μπορεί να συμβιβαστεί με την πολυπλοκότητα των προβλημάτων της μεταπολεμικής περιόδου. (Frampton, 1987: 242)

Το IX CIAM έγινε στο Aix-en-Provence το 1953 με θέμα τη «Μελέτη της ανθρώπινης κατοικίας», όπου και η διαφορά απόψεων της νέας με την παλιά γενιά πήραν μεγάλες διαστάσεις. Η νέα γενιά αμφισβήτησε τις 4 κατηγορίες της Χάρτας (κατοικία, εργασία, αναψυχή, κυκλοφορία). Οι Alison και Peter Smithson, Aldo van Eyck, Jacob Bakema, Shadrach Woods, John Voelcker, William και Jill Howell και ο Γιώργος Κανδύλης «αναζήτησαν τις δομικές αρχές της ανάπτυξης της πόλης και το νέο σημαντικό στοιχείο πέρα από το κύτταρο της οικογένειας.». Στο IX CIAM επήλθε και η αποφασιστική ρήξη στο εσωτερικό τους.

Το X CIAM το διοργάνωσε το Team X, η ομάδα της νέας γενιάς, έγινε το 1956 στο Dubronnik με θέμα τη «Μελέτη της ανθρώπινης κατοικίας» με αντικείμενο την αναζήτηση μιας «ακριβέστερης σχέσης ανάμεσα στη φυσική μορφή και τις κοινωνικο-ψυχολογικές ανάγκες».

Το XI CIAM το 1959 στο Otterlo έρχεται απλά να επιβεβαιώσει την οριστική διάλυση των CIAM και τη διαδοχή τους από την Team X.

Το IV CIAM χαρακτηρίζεται από μια σειρά αναβολών και συγκρούσεων κατά την περίοδο της προετοιμασίας του.

Το 1931 έγινε στο Βερολίνο μια ειδική προσυνεδριακή συνάντηση και μια συνάντηση της CIRPAC (ομάδα εργασίας, υπεύθυνη για τη θεματολογία) με στόχο την προετοιμασία και την οργάνωση του συνεδρίου, που σχεδιαζόταν να γίνει στη Μόσχα το 1932 με θέμα τη «Λειτουργική πόλη».

Στη συνάντηση του Βερολίνου αποφασίστηκε στο Συνέδριο να παρουσιαστούν από τις εθνικές ομάδες του CIAM χάρτες, που να δίνουν πληροφορίες για την κατάσταση και τις συνθήκες διαβίωσης των πιο σημαντικών πόλεων της Ευρώπης. Οι χάρτες αυτοί θα έπρεπε να έχουν κοινά χαρακτηριστικά, συμβολισμούς και παρουσίαση, τα οποία καθορίστηκαν με πρότυπο τη δουλειά, που είχε γίνει για το Άμστερνταμ, με αφορμή το σχέδιο επέκτασής του, που είχε ανατεθεί στον Van Eesteren την εποχή εκείνη. Σύμφωνα με αυτό το πρότυπο κάθε εθνική ομάδα έπρεπε να δώσει για τη υπό μελέτη πόλη στατιστικά στοιχεία για τις συνθήκες διαβίωσης σε αυτήν, όπως στοιχεία για τον πληθυσμό, την εργασία, τις μετακινήσεις κ.λ.π..

Για κάθε πόλη έπρεπε να σχεδιαστούν 3 χάρτες. Ο πρώτος, σε κλίμακα 1:10.000, θα αφορούσε την κατοικία, την εργασία και την αναψυχή. Θα απεικόνιζε τις χρήσεις γης και την πυκνότητα (κατοικίες ανά εκτάριο), τους τύπους και τις ηλικίες των κτιρίων των κατοικιών και διάφορες δημόσιες και βιομηχανικές χρήσεις. Στο δεύτερο χάρτη, κλίμακας πάλι 1:10.000, θα απεικονιζόταν το κυκλοφοριακό δίκτυο και στον τρίτο χάρτη, σε κλίμακα 1:50.000, θα φαινόταν η σχέση της πόλης με τις περιφερειακές περιοχές, εμπιριέχοντας και του δημόσιους και ιδιωτικούς ανοικτούς χώρους, και πληροφορίες και για τις τέσσερις λειτουργίες (κατοικία, εργασία, αναψυχή, κυκλοφορία). Στο συνέδριο θα αναλύονταν και θα συγκρίνονταν οι χάρτες, που θα είχαν ετοιμαστεί από τις εθνικές ομάδες, χρησιμοποιώντας και πληροφορίες από λεπτομερή ερωτηματολόγια οργανωμένα γύρω από τις τέσσερις λειτουργίες. (Mumford, 2002:60-63)

Σύμφωνα με τον Mumford, ένας από τους στόχους αυτής της προσπάθειας ήταν να προκύψουν κάποιοι κανόνες και αρχές για την ανοικοδόμηση Νέων Πόλεων στη Σοβιετική Ένωση, σαν αυτές που σχεδιάστηκαν από την «Κόκκινη Μπριγάδα του Bauhaus» των Schmidt, May και Meyer, οι οποίοι πήγαν στη ΕΣΣΔ το 1930, μετά την αντικατάσταση του Meyer από τον Mies van der Rohe στην προεδρεία της σχολής του Bauhaus. Παρόλα αυτά η ΕΣΣΔ δεν έστειλε αντιπροσώπους στη συνάντηση του Βερολίνου, αφού η στάση της Σοβιετικής Ένωσης απέναντι στη μοντέρνα αρχιτεκτονική και τα CIAM είχε ήδη αρχίσει να αλλάζει. Ενδεικτική των σοβιετικών απόψεων είναι η άποψη του Arthur Korn, ο οποίος μίλησε στη συνάντηση αυτή εκ μέρους των Γερμανών αριστερών αρχιτεκτόνων. Ο Korn έκανε κριτική στις οδηγίες για την ανάλυση των πόλεων όσον αφορά την έλλειψη ανάλυσης των σχέσεων παραγωγής και της ταξικής δομής της κοινωνίας και αμφισβήτησε το πρότυπο της Λειτουργικής Πόλης χωρίς αναφορά σε πραγματικές και συγκεκριμένες κοινωνικές συνθήκες. (Mumford, 2002:63,64) και (Φόργκας, 1999:187)

Βλέπουμε ήδη από τις προσυνεδριακές συναντήσεις τις αποκλίσεις των απόψεων, που διαμορφώνουν δύο βασικούς κλάδους μέσα στα CIAM, αυτή

του Le Corbusier με μία αφηρημένη, ιδεαλιστική τοποθέτηση στα θέματα της πόλης (όπως θα δούμε και στο κείμενο της Χάρτας) και στον κλάδο, που αντιμετώπιζε την πόλη ως κομμάτι, έκφραση και φορέα μιας δεδομένης κοινωνικής κατάστασης, δένοντάς την και καθορίζοντάς την από αυτή με μία όμως διαλεκτική σχέση αλληλεπίδρασης κοινωνίας-πόλης.

Εξαιτίας του μεγάλου όγκου προπαρασκευαστικής διαδικασίας του Συνεδρίου, αλλά και λόγω της έλλειψης επίσημης πρόσκλησης από την ΕΣΣΔ για τη διεξαγωγή του CIAM το 1932, αντί του προγραμματιζόμενου συνεδρίου στη Μόσχα πραγματοποιήθηκε μία συνάντηση της ομάδας CIRPAC στη Βαρκελώνη. Η συνάντηση αυτή γίνεται στα χρόνια της 2^{ης} ισπανικής δημοκρατίας, την οποία υποστήριζε και η οργάνωση των ισπανών μοντέρνων αρχιτεκτόνων GATCPAC. Η GATCPAC εμπνεόμενη από τα CIAM αλλά και τα προγράμματα των τοπικών συνδικάτων είχε αρχίσει να πιέζουν για αναδιανομή της αστικής γης και ορθολογική οργάνωση των μεταφορικών υποδομών, την παροχή τυποποιημένης και προσιτής κατοικίας και την αναβάθμιση της υγιεινής του αστικού χώρου.

Επιπλέον το 1932 ο Le Corbusier και η GATCPAC ήρθαν σε συνεννόηση με την κυβέρνηση για το σχεδιασμό ενός καινούριου γενικού σχεδίου της Βαρκελώνης υπό τα πρότυπα της Radiant City του Le Corbusier.

Στην προσυνεδριακή συνάντηση στη Βαρκελώνη συνεχίστηκαν οι προετοιμασίες για το συνέδριο στη Μόσχα και κατά τη διάρκεια της διαδικασίας το Μάρτιο του 1932 ήρθε και η επίσημη πρόσκληση από τη Μόσχα. Στη διάρκεια της συνάντησης στη Βαρκελώνη οξύνθηκαν πολύ οι σχέσεις του Le Corbusier με τον Στάλιν, με αφορμή το διαγωνισμό για το Παλάτι των Σοβιέτ στη Μόσχα, στον οποίο είχε πάρει μέρος και ο Le Corbusier. Στο διαγωνισμό αυτό το πρώτο βραβείο το πήρε ένα νεοκλασικό, μνημειώδες κτίριο αφήνοντας έξω τη λύση του Le Corbusier. Ο Le Corbusier και ο Giedion έστειλαν στον Στάλιν δύο γράμματα διαμαρτυρίας ειρωνικά και επιθετικά, τα οποία χάρη στην παρέμβαση των μελών του CIAM στην ΕΣΣΔ δεν έφτασαν ποτέ στα χέρια του. (Mumford, 2002:71-73) Παρόλη την προσωπική διάσταση, που δόθηκε από τον Le Corbusier στο ζήτημα αυτό, αποτελεί ένδειξη της στροφής της σοβιετικής αρχιτεκτονικής (και γενικότερα της τέχνης) στα χρόνια του Στάλιν, προς μια μνημειακή, μεγαλόπρεπη, νεοκλασική αρχιτεκτονική, η οποία ήθελε να δώσει στις κατοικίες και τα δημόσια σοβιετικά κτίρια κάτι από το τσαρικό μεγαλείο. Αυτή η στροφή στην αρχιτεκτονική έβαλε στο περιθώριο το πρωτοποριακό μοντέρνο κίνημα στην ΕΣΣΔ και ανέκοψε την εξέλιξή του.

Εκτός όμως από αυτή την συντηρητική στροφή, εκφράζονται από τον Schmidt και κάποιες απόψεις, οι οποίες φανερώνουν και μια άλλη διάσταση απόψεων ανάμεσα στον Le Corbusier και τους αρχιτέκτονες της ΕΣΣΔ. Ο Schmidt λέει ότι ενώ η αφετηρία των ιδεών της μοντέρνας αρχιτεκτονικής ήταν οι συνθήκες, που δημιουργούνταν από την καπιταλιστική κοινωνία, από το 1932 οι ιδέες της είχαν ξεπεράσει τα όρια, που θέτει ο καπιταλισμός, αφού κυριαρχούσε η πεποίθηση ότι οι στόχοι της μοντέρνας αρχιτεκτονικής δεν έχουν να κάνουν με θέματα στυλ, αλλά με μια νέα θεμελιακή αντιμετώπιση των προβλημάτων της αρχιτεκτονικής. Αυτή η τοποθέτηση του Schmidt τονίζει την ιδεαλιστική και συνεπώς ουτοπική πορεία των ιδεών των CIAM, όπου οι στόχοι που έθεταν ξέφευγαν από τις δυνατότητες και τις προθέσεις της καπιταλιστικής κοινωνίας κάνοντάς της ανέφικτες και αναγκάζοντάς τους αρχιτέκτονες είτε να στραφούν πια ριζικά ενάντια στον καπιταλισμό, σχεδιάζοντας για μια άλλη κοινωνική-οικονομική οργάνωση είτε να

υποχωρήσουν σε σχηματοποιημένες, απλοποιημένες και στυλιζαρισμένες προτάσεις, αδιαφορώντας για τις πραγματικές κοινωνικές συνθήκες και την καταλυτική τους επίδραση στην αρχιτεκτονική και την πολεοδομία.

Το Δεκέμβριο του 1932 οι Giedion και Van Eesteren παρευρέθηκαν σε μία συνάντηση στη Μόσχα για να καθορισθεί το πρόγραμμα και οι λεπτομέρειες του συνεδρίου. Το συνέδριο προγραμματιζόταν να αρχίσει την 1 Ιουνίου του 1933 και να κρατήσει δέκα μέρες και το μεγαλύτερό του κομμάτι να αφιερωθεί στην παρουσίαση και ανάλυση των χαρτών των πόλεων, που θα είχαν ετοιμαστεί από τις εθνικές ομάδες. Παρόλο που μέχρι και το Μάρτιο του 1933 το Συνέδριο προγραμματιζόταν να γίνει στη Μόσχα ο Giedion συζητούσε με τον Le Corbusier για τη διεξαγωγή του CIAM στο Αλγέρι το 1934. Τελικά στις 22 Μαρτίου του 1933 η Μόσχα ανακοίνωσε πως ήταν αναγκαία η αναβολή της διεξαγωγής του Συνεδρίου για έναν ακόμα χρόνο. Η απάντηση στην ανακοίνωση αυτή δόθηκε από τους Van Eesteren, Bourgeois, Le Corbusier, Giedion και Marcel Breuer, οι οποίοι τον Απρίλιο του 1933 αποφάσισαν, άσχετα με την αναβολή που ζητήθηκε, να πραγματοποιήσουν το Συνέδριο το καλοκαίρι.

Εδώ αξίζει να αναφέρουμε, πως τη χρονιά αυτή με την άνοδο των ναζί στη Γερμανία κλείνει και η εβραιομαρξιστική, όπως την αποκαλούσαν, σχολή του Bauhaus και η Werkbund, η Ένωση των Γερμανών Αρχιτεκτόνων και οι δημοτικές κτιριακές υπηρεσίες «καθαρίζονται» από όλους τους ριζοσπαστικούς αρχιτέκτονες και επιβάλλονται στους οργανισμούς αυτούς από την εξουσία ναζιστική κατεύθυνση και αρχηγεία. (Mumford, 2002:76)

Με τη διεξαγωγή του συνεδρίου εκτός Σοβιετικής Ένωσης ήταν σίγουρη απουσία όλων των γερμανών αρχιτεκτόνων του Bauhaus, που δούλευαν στην ΕΣΣΔ, αφού λόγω των οξυμένων καταστάσεων θα ήταν αδύνατο να βγουν από τη χώρα. Αυτό το ήξεραν όταν αποφάσισαν να μη γίνει το συνέδριο στη Μόσχα και με αυτόν τον τρόπο το αποδυνάμωσαν από την «αριστερή» πτέρυγα. Η διαφωνία του Le Corbusier με τις επιλογές του Στάλιν όσον αφορά την αρχιτεκτονική ήταν η αφορμή. Κατά τη γνώμη μου αυτό, που ήθελε να αποφύγει κάνοντας το συνέδριο εκτός ΕΣΣΔ, ήταν η διατύπωση, η επίδραση και ίσως η επικράτηση απόψεων, όπως αυτές του Arthur Korn, του Schmidt, May και Meyer, των αρχιτεκτόνων της «Κόκκινης Μπριγάδας του Bauhaus».

Μέσα σ' αυτές λοιπόν τις συνθήκες με τους φασίστες να δυναμώνουν όλο και περισσότερο στην Ευρώπη, με τον Χίτλερ στην εξουσία από τον Μάρτη του 1933, με το μοντέρνο κίνημα υπό διωγμό, πραγματοποιείται το IV CIAM, όπως είδαμε και παραπάνω, τον Ιούλιο του 1933 στο κρουαζιερόπλοιο «Πατρίς II» από Μασσαλία-Αθήνα. Οι απουσίες ήταν πολλές και καίριες. Από το χιτλερικό καθεστώς, άλλωστε, δε δόθηκαν ποτέ διαβατήρια για τους αριστερούς γερμανούς αρχιτέκτονες του μοντέρνου κινήματος για την Αθήνα (Σαρηγιάννης, 2005: 121). Από το IV CIAM απουσίαζαν οι «αριστεροί γερμανοί» Hannes Meyer, Hans Schmidt, Stam, που βρίσκονταν στην ΕΣΣΔ, καθώς και ο Ernst May και Hugo Haring. Απουσίαζαν επίσης οι Gropius, Mies, Breuer και οι αντιπρόσωποι από τις ΗΠΑ, Neutra και Lonberg-Holm. Με τις παραπάνω απουσίες δεν κάνει πια τόσο εντύπωση η άνετη επιβολή των απόψεων του Le Corbusier, ο οποίος είχε μάλιστα και συγκροτημένη πολεοδομική πρόταση, σε ένα τόσο αδυνατισμένο από προσωπικότητες του μοντέρνου κινήματος ακροατήριο. (Mumford, 2002:77) και (Χάρτα, 1987:10)

Στο συνέδριο παρουσιάστηκαν οι χάρτες από 33 πόλεις και συντάχθηκε ένα ερωτηματολόγιο, απευθυνόμενο στις εθνικές ομάδες, που αφορούσε τα παρακάτω σημεία:

1. απόψεις για: α) τις υπάρχουσες πόλεις, β) νέοι οικισμοί
2. ο ρόλος των ιστορικών κτιρίων και κέντρων στις μοντέρνες πόλεις
3. αρχές προσανατολισμού με βάση τον ήλιο
4. μέγεθος και κατάσταση των χώρων εκπαίδευσης και αναψυχής
5. ο μοντέρνος δρόμος και η σχέση του με την κατοικία

Στις 10 Αυγούστου, μετά την αναχώρηση του «Πατρίς II» για τη Μασσαλία διαβάστηκαν γράμματα από τους Gropius, Forbat, την ομάδα της Γενεύης και τον Hans Schmidt, ως εκπρόσωπος της Ένωσης Σοβιετικών Αρχιτεκτόνων, που καλούσαν για άλλη μια φορά το CIAM στη Μόσχα αν και πια ήταν αργά, αφού ο Le Corbusier είχε αποφασίσει να πραγματοποιήσει το συνέδριο με τους δικούς του όρους. (Mumford, 2002: 85)

Οι διαφωνίες, που εκφράστηκαν στο συνέδριο έκανε αδύνατο να καταλήξουν σε ένα κοινό κείμενο συμπερασμάτων, εκτός από το σύντομο κείμενο, που δημοσιεύτηκε στα Τεχνικά Χρονικά του Νοεμβρίου του 1933, που αποτελεί περισσότερο μια σύνοψη των προβληματισμών και κάποιων γενικών αρχών, που εκφράστηκαν. (Mumford, 2002: 77 και 85). Η «Χάρτα των Αθηνών» δε, εκδόθηκε δέκα χρόνια.

Το IV CIAM δεν κατέληξε εκείνη τη χρονιά παρά σε ένα κείμενο συμπερασμάτων. Μετά από δέκα όμως χρόνια εκδίδεται στο Παρίσι από τον Le Corbusier η «Χάρτα των Αθηνών», ανυπόγραφη, που θεωρείται ότι συμπυκνώνει τα συμπεράσματα του IV CIAM.

Η Χάρτα ξεκινά με ένα «Γενικό μέρος», όπου εξετάζεται «Η πόλη και η περιοχή της». Εδώ αναφέρονται τα δομικά στοιχεία της πόλης και ορίζονται κάποιοι βασικοί άξονες και στόχοι. Στο δεύτερο μέρος «Η σημερινή κατάσταση των πόλεων – κρίσεις και θεραπείες», εξετάζεται η κατάσταση και οι νέες απαιτήσεις όσον αφορά τις τέσσερις βασικές λειτουργίες (κατοικία, εργασία, ψυχαγωγία, κυκλοφορία), καθώς και η στάση απέναντι στην «Ιστορική κληρονομιά των πόλεων». Στο τρίτο μέρος, «Πορίσματα – θεωρητικές θέσεις» αναφέρονται οι αιτίες της κατάστασης των πόλεων και οι στόχοι της πολεοδομίας.

Ήδη από το εισαγωγικό «γενικό μέρος» φαίνεται η αντίληψη του Le Corbusier για την κοινωνική κατάσταση των καπιταλιστικών, βιομηχανικών πόλεων. Για την κατάσταση των πόλεων φταίει η «μηχανοκρατία», η οποία διατάραξε μια «προαιώνια ισορροπία», άδειασε την ύπαιθρο και «μπούκωσε τις πόλεις». Η συνακόλουθη «παραγνώριση των ζωτικών αναγκών, υλικών και ηθικών, φέρνει τους φαρμακερούς καρπούς της: αρρώστια, ξεπεσμός, εξέγερση.» (Χάρτα, 1987:44)

Η κοινωνική κατάσταση και η κατάσταση των πόλεων αποδίδεται στην κυριαρχία των μηχανών με ένα σχεδόν μεταφυσικό τρόπο. Οι μηχανές έδωσαν, τεχνικά, τη δυνατότητα να παράγεται η ίδια ποσότητα προϊόντων σε πολύ λιγότερο χρόνο, εφοδιάζοντας έτσι την ανθρωπότητα με αφθονία αγαθών και ελεύθερο χρόνο. Η πραγματικότητα βέβαια ήταν και είναι πολύ διαφορετική, αυτό όμως δεν εξηγείται ούτε απασχολεί τη Χάρτα. Αυτό, που είναι κρίσιμο για τον Le Corbusier είναι πώς θα γλιτώσουμε από τις συνέπειες της κατάστασης αυτής, «τους φαρμακερούς καρπούς της: αρρώστια, ξεπεσμός, εξέγερση». Σε όλο το κείμενο προσπαθεί να δώσει τεχνικές λύσεις-θεραπίες σε προβλήματα, που δεν είναι κυρίως αρχιτεκτονικά, αλλά κοινωνικά, αφού η εξέγερση δε θα μπορέσει να αποφευχθεί με τα καλοσχεδιασμένα, ηλιόλουστα οικιστικά σύνολα, γιατί ποτέ δε θα μπορέσουν να υπάρξουν τέτοια παντού και για όλους, με τη δεδομένη κοινωνική δομή και γιατί και όπου υπήρξαν επανδρώθηκαν με μία κοινωνία αντιθέσεων και συγκρούσεων. Αυτή η «σκληρή πραγματικότητα», που «διαφοροποιεί την πλούσια από την ταπεινή κατοικία» είναι, που όταν τη θεωρείς δεδομένη, κάνει κάθε μεγαλόπνοο σχεδιαστικό πολεοδομικό όνειρο ουτοπία και ευχολόγιο. (Χάρτα, 1987:51)

Η άθλια κατάσταση των εργατικών κατοικιών αποδίδεται στην κερδοσκοπία κάποιων «εγωιστών», που νοικιάζουν οικοδομές οι οποίες έχουν ανεγερθεί εδώ και αιώνες και έχουν αποσβεστεί εδώ και καιρό, ενώ «μία από τις βασικές αιτίες για τα σημερινά βάσανα του κόσμου» είναι η έλλειψη ήλιου, χώρου, πράσινου και η απομάκρυνση από τη φύση. (Χάρτα, 1987:48,49) Επίσης σημειώνεται η τυχαία κατανομή του εδάφους των πόλεων, των συνοικιών και των κατοικιών, «έρμια των πιο απίθανων και καμία φορά των πιο ταπεινών συμφερόντων» και η τοποθέτηση των εργατικών κατοικιών στις λιγότερο προνομιούχες περιοχές της πόλης. Σε βορινές πλαγιές όπου συσσωρεύονται τα δηλητηριώδη αέρια της βιομηχανίας,

έχει ομίχλη, υγρασία και κουνούπια. Αντίθετα οι πολυτελείς κατοικίες τοποθετούνται στα καλύτερα σημεία της πόλης. Αυτό ίσχυε από το 1840, όπου στο βιβλίο του Ενγκελς «η κατάσταση της εργατικής τάξης στην Αγγλία» διαβάζουμε για τις άθλιες εργατικές συνοικίες στις πιο μολυσμένες από τη βιομηχανία περιοχές της πόλης και τις πολυτελείς επαύλεις στην κοντινή ύπαιθρο. (Ενγκελς, 1985: 99, 117). Σύμφωνα με τον Le Corbusier, η κατάσταση αυτή πρέπει να ρυθμιστεί από τις αρχές με «μια άτεγκτη νομοθεσία», η οποία θα «κάνει προσιτή στον καθένα ορισμένη ποιότητα ζωής ανεξάρτητα από την οικονομική του κατάσταση». (Χάρτα, 1987: 50, 51)

Η εποχή της μηχανοκρατίας επίσης εκφύλισε τα παλιά προάστια (faubourgs) στα σύγχρονα (banlieues), τα οποία βρίσκονται στις πιο επιβαρημένες περιοχές της περιφέρειας της πόλης και στα οποία εγκαθίστανται φτωχές βιομηχανίες και κατοικίες. Τα προάστια, που είναι «έδρα ενός πληθυσμού αβέβαιου, που ζει κάθε λογής αθλιότητες, πρόσφορο έδαφος για εξεγέρσεις, έχουν συχνά και δέκα και εκατό φορές μεγαλύτερη έκταση από την έκταση της πόλης». Τα προάστια αυτά θεωρούνται σφάλμα της πολεοδομίας, ένας δαπανηρός για τη διοίκηση σχηματισμός και ένα από τα μεγαλύτερα δεινά του κόσμου. Δε γίνεται όμως αναφορά στα πολυτελή προάστια στα παρυφές της πόλης. (Χάρτα, 1987: 555-57) Αυτή η εικόνα δίνεται και από τον Ενγκελς, όπου οι εργατικές συνοικίες περιγράφονται ως ένας απειλητικός δακτύλιος γύρω από το διοικητικό κέντρο της πόλης. (Ενγκελς, 1985: 99) Εντύπωση προκαλεί η τοποθέτηση αυτή, αφού με το διαχωρισμό των λειτουργιών, που προτείνεται, δημιουργούνται περιοχές αμιγούς κατοικίας σε απόσταση από εργασία και ψυχαγωγία, προάστια, τα οποία με δεδομένη την ύπαρξη πλούσιων και φτωχών κατοικιών, θα έχουν και συγκεκριμένο ταξικό ανά περιοχή, δηλαδή πλούσια και φτωχά προάστια. Αυτός ο σχεδιασμός ακολουθήθηκε και στα γαλλικά προάστια, όπου το Φθινόπωρο είχαμε εκρηκτικές καταστάσεις. Ο σχεδιασμός δεν ήταν η βασικότερη αιτία των αναταραχών, αλλά ούτε απάλλαξε την πόλη από αυτές, όπως υποστήριζε ο Le Corbusier, αντίθετα τις ενίσχυσε.

Για όλα τα παραπάνω προβλήματα της κατοικίας, που πλήττουν τη φτωχή εργαζόμενη τάξη, προτείνονται μια σειρά από τεχνικά μέτρα. Η κατοικία πρέπει να τοποθετείται σε εξ αρχής καθορισμένες θέσεις, σε διαχωρισμένες ζώνες από εργασία, ψυχαγωγία και κυκλοφορία και στις καλύτερες περιοχές της πόλης με την «καλύτερη θέα, τον υγιεινότερο αέρα» και με επαρκείς εκτάσεις πρασίνου. Εδώ βέβαια προκύπτει το ερώτημα: ποιες κατοικίες θα τοποθετηθούν στα καλύτερα σημεία της πόλης; οι «πλούσιες» ή οι «ταπεινές»; Στις προτάσεις ξεχάστηκε ο δεδομένος και αποδεκτός ταξικός διαχωρισμός των κατοικιών και αντιμετωπίζονται ως ένα ομοίμορφο, ενιαίο σύνολο. (Χάρτα, 1987: 57, 58) Είναι αδύνατο όμως σε μια ταξική κοινωνία με συνέπεια την ταξική διάκριση και στις κατοικίες, να μη δημιουργηθούν διακριτές χωρικά περιοχές κατοικίας, όπου θα κατοικούν άνθρωποι με το ίδιο πάνω-κάτω εισόδημα. Η ανάμειξη των τάξεων στην κατοικία, που αποτελεί αίτημα πολλών πολεοδόμων και πολιτικών, είναι ουτοπία για πολλούς λόγους, οικονομικούς και κοινωνικούς. Ο Le Corbusier και οι πολεοδόμοι και πολιτικοί, που την προτείνουν έχουν καταλάβει πολύ καλά, πως αυτή η αναπόφευκτη συγκέντρωση των εργατικών κατοικιών στην πόλη αποτελεί απειλή για την ατάραχη λειτουργία της πόλης και του κοινωνικού συστήματος, γι' αυτό και προσπαθούν να διώχνουν την εργατική από το κέντρο της πόλης και να τη διασκορπίζουν μέσα σ' αυτή σπάζοντας την κοινωνική της συνοχή. (Σαρηγιάννης, 2003: 7)

Όσον αφορά την πυκνότητα κατοίκησης υπάρχουν δύο αντιφατικές οδηγίες. Στο άρθρο 25 αναφέρεται ότι η πυκνότητα προσδιορίζεται αφού έχει καθοριστεί το μέγεθος του πληθυσμού και οι διαστάσεις του οικοπέδου, ως το αποτέλεσμα τους, ενώ στο άρθρο 29 γράφει ότι πρώτα θα προσδιορίζεται η πυκνότητα, θα τίθεται ένα μέγεθος προβλέψιμου πληθυσμού και θα υπολογίζεται έτσι το εμβαδόν της πόλης. Αυτή η αντιφατική τοποθέτηση είναι ενδεικτική της γενικότερης χασοτικής δομής του κειμένου και έλλειψης μεθοδολογίας, όπου παρατηρήσεις, κριτικές, θεωρητικές αρχές και τεχνικές προτάσεις είναι ανακατεμένες και ατεκμηρίωτες, δίνοντας στο κείμενο της Χάρτας το χαρακτήρα μίας έκθεσης προσωπικών απόψεων και καθόλου το χαρακτήρα επιστημονικού κειμένου. (Χάρτα, 1987:59,63)

Τα παραπάνω μέτρα συνδυάζονται με την πρόταση για χρήση ψηλών κτιρίων κατοικιών, ώστε να εξασφαλίζονται ελεύθεροι χώροι και πράσινο. Πρέπει βέβαια, σύμφωνα με τον Le Corbusier, οι κατοικίες να μην τοποθετούνται στην κλασική διάταξη του οικοδομικού τετραγώνου και πάνω σε άξονες συγκοινωνίας και να απέχουν αρκετά μεταξύ τους. Παράλληλα πρέπει αν εξασφαλίζεται μια αρκετά «μεγάλη πυκνότητα πληθυσμού για να αξιοποιήσει την οργάνωση των κοινόχρηστων εγκαταστάσεων». Το επιχείρημα όμως της μέγιστης αξιοποίησης των υποδομών ήταν και το βασικό επιχείρημα για τις μεγάλες πυκνότητες των περιοχών φτηνής κατοικίας της εποχής εκείνης. Όσον αφορά τη διεκπεραίωση του σχεδιασμού γράφει ότι «η οικοδόμηση της πόλης δεν μπορεί να εγκαταλειφθεί χωρίς πρόγραμμα στην ιδιωτική πρωτοβουλία», η εξουσία πρέπει να αποφασίσει με ποιον τρόπο θα κατέχει τη γη και καθορίσει τους κανόνες, θεσπίζοντας ένα «καθεστώς εδάφους». (Χάρτα, 1987:62,63)

Υποτίμησε όμως ο Le Corbusier τον κυρίαρχο ρόλο της ιδιοκτησία και του ιδιωτικού συμφέροντος στον καπιταλισμό, αποδίδοντας, εσκεμμένα ή αφελώς, την κερδοσκοπία σε «εγωιστές», που πρέπει να τιμωρηθούν και να μπουν στον ίσιο δρόμο. Έτσι τα ψηλά κτίρια συνδυάστηκαν με υψηλές πυκνότητες, αφού έδιναν μια νέα δυνατότητα εκμετάλλευσης της γης, την οικοδόμηση σε ύψος, προκύπτοντας στις περισσότερες περιπτώσεις ασφυκτικές συνοικίες και πόλεις. Παράλληλα υποτίμησε ή αγνόησε τη σύγκρουση που προκύπτει από την κοινωνική αδικία, τη ταξική διαίρεση της κοινωνίας την οποία αναφέρει και αποδέχεται ως κάτι αναπόφευκτο. Αυτή η σύγκρουση εκδηλώνεται είτε εκρηκτικά (και κάποιες φορές εποικοδομητικά) με τη μορφή της εξέγερσης ή της επανάστασης είτε μέσα στην καθημερινότητα ως μια λανθάνουσα σύγκρουση (εγκληματικότητα, βία). Αυτή η λανθάνουσα εκδήλωσή της είναι, που μετέτρεψε τους ονειρικούς περιπάτους μέσα στους καταπράσινους, ελεύθερους χώρους της Χάρτας σε επικίνδυνες, σκοτεινές και έρημες διαδρομές.

Η ιδεαλιστική αντιμετώπιση της πραγματικότητας από τον Le Corbusier, οδήγησε σε συμπεράσματα, που αναφέρονταν σε ένα ανύπαρκτο κοινωνικό πεδίο αναφοράς. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι και η πεποίθηση, που εκφράζεται στο άρθρο 32, όπου αναφέρεται στις ελεύθερες ώρες, οι οποίες «θα αυξάνονται νομοτελειακά με την εκμηχάνιση της ζωής, θα αφιερώνονται σε μια αναπαικτική διαμονή σε φυσικό περιβάλλον». Η σημερινή πραγματικότητα αποδεικνύει το άτοπο αυτής της τοποθέτησης, αφού τα οφέλη της εκμηχάνισης της ζωής και της παραγωγής τα καρπώθηκαν οι ιδιοκτήτες των εκμηχανισμένων μέσων παραγωγής. Όταν αντιμετωπίζεις την κοινωνία απαλλαγμένη από την ταξική της δομή και τα αντικρουόμενα συμφέροντα και την ταξική πάλη, που την κατευθύνει δεν μπορεί παρά να

καταλήγεις σε τέτοιες αφελείς (ηθελημένα ή όχι) τοποθετήσεις. Το αποτέλεσμα είναι να σχεδιάζεις για μια ιδεαλιστική κοινωνία, όπου μπορούν να υπάρχουν ανισότητες και κοινωνική αδικία χωρίς τα «κακά» τους αποτελέσματα, εκμετάλλευση, εξαθλίωση, εξέγερση. (Χάρτα, 1987:66)

Παρακάτω διαχωρίζει τις ελεύθερες ώρες σε ημερήσιες, εβδομαδιαίες και ετήσιες. Τους χώρους της εβδομαδιαίας ψυχαγωγίας θα τους αποτελούν κάποια ειδικά διαμορφωμένα «κέντρα εβδομαδιαίας ψυχαγωγίας» σε περιοχές κατάλληλες, γύρω αλλά κοντά στην πόλη, τα οποία θα εξυπηρετούνται με συγκοινωνιακά μέσα. Η παραπάνω περιγραφή δεν μπορεί να μη μας θυμίσει τα Mall, που πρόσφατα βέβαια εμφανίστηκαν στη χώρα μας, αλλά που λειτουργούν με τον τρόπο, που περιγράφει ο Le Corbusier, εδώ και δεκαετίες στις ΗΠΑ, όπου το τέλος μιας πιεσμένης βδομάδας ανταμείβεται με μία βόλτα και κατανάλωση στο Mall της περιοχής. Στην περίπτωση, που με μία κοινωνική αλλαγή, η εκμηχάνιση, η αυτοματοποίηση και ακόμα περισσότερο η εισαγωγή των υπολογιστών στη παραγωγή είχε χρησιμοποιηθεί υπέρ των εργαζομένων με μείωση των αναγκάων εργασιμων ωρών, ο τρόπος ψυχαγωγίας θα ήταν πολύ διαφορετικός, πολύ πιο εξατομικευμένος και θα ξέφευγε από την απλή διασκέδαση και βόλτα στη φύση ή στο Mall, θα ήταν συνυφασμένος με την τέχνη, τον αθλητισμό και αντικείμενα, που ίσως δεν μπορούμε να φανταστούμε, που θα ήταν προσιτά σε όλους. Η ζωή με τέσσερις εργάσιμες ώρες την ημέρα για όλους, όπως υπολογίζεται ότι απαιτείται για τη σημερινή εποχή, είναι κάτι, που δεν μπορούμε να φανταστούμε. Το σίγουρο είναι όμως ότι οι τόσο διαφορετικές συνθήκες ζωής, θα απαιτούσαν και θα γεννούσαν έναν άλλο πολεοδομικό σχεδιασμό, αφού οι τόσο διαφορετικές ανάγκες, που θα προέκυπταν, δεν θα μπορούσαν να καλυφθούν με τα σημερινά σχεδιαστικά πρότυπα. (Χάρτα, 1987:67,70)

Συνέχεια στο κείμενο προβάλλεται η αντίθεση του ατομικού με το συλλογικό συμφέρον. (Χάρτα, 1987:75) Αυτή η αντίληψη αν και ισχύει αποτελεί μερική και απλοϊκή περιγραφή και απόδοση της πραγματικότητας. Όντως το ατομικό συμφέρον συγκρούεται στην καπιταλιστική κοινωνία με το συλλογικό, αλλά όχι έτσι αυθαίρετα. Η καπιταλιστική κοινωνία είναι μια κατεξοχήν ατομικιστική κοινωνία, όπου το αλλοτριωμένο άτομο προσπαθεί να επιβιώσει σε έναν «κοινωνικό πόλεμο, όλων ενάντια σε όλους», που έχει κηρυχθεί ανοικτά στις σύγχρονες καπιταλιστικές μητροπόλεις. (Ενγκελς, 1985: 69) η κοινωνία αυτή χαρακτηρίζεται από τη συλλογική παραγωγή και την ιδιωτική ιδιοποίηση. Ο ατομικιστικός της χαρακτήρας προκύπτει και εντείνεται μέσα από την κυρίαρχη σύγκρουση ανάμεσα στο συμφέρον της αστικής τάξης, η οποία αποτελεί τη μειοψηφία του πληθυσμού, καρπώνεται την υπεραξία και λειτουργεί με βάση το «ατομικό» συμφέρον του κεφαλαίου και της ιδιοκτησίας της και το συμφέρον της εργατικής τάξης, που αποτελεί την πλειοψηφία του πληθυσμού και η οποία παράγει την υπεραξία. Αυτή η σύγκρουση γίνεται μάλιστα πιο σύνθετη, αφού και μέσα στην αστική τάξη ανάμεσα στους κεφαλαιοκράτες υπάρχουν συγκρούσεις συμφερόντων, λόγω του ανταγωνισμού για την κατάκτηση της αγοράς, που κάνουν αδύνατη τη συντονισμένη δράση τους για τη συντήρηση της κυριαρχίας τους. Αυτός είναι και ένας από τους λόγους, που τους οδηγεί στην αυτοκαταστροφή του.

Εδώ πρέπει να σημειώσουμε ότι υπάρχουν και εξαιρέσεις, σε πολύ κρίσιμες ιστορικές στιγμές (π.χ. κραχ του 1929), όπου μπροστά στην καταστροφή οι καπιταλιστές βάλανε στην άκρη τα αντικρουόμενα συμφέροντά τους μπροστά στο κοινό συμφέρον της διατήρησης του κοινωνικού

συστήματος. Αυτές όμως οι επείγουσες λύσεις δεν αποτέλεσαν παρά πυροσβεστικές παρεμβάσεις, που δεν μπορούν να απαλλάξουν την κοινωνία αυτή από το να γεννάει ξανά και ξανά τις αντιθέσεις, που θα την ανατρέψουν. (Μαρξ-Ενγκελς, 1994:32,33)

Περιγράφοντας την κατάσταση των χώρων εργασίας ο Le Corbusier αναφέρεται και στο αδιέξοδο, όσον αφορά τη σχέση κατοικίας-εργασίας. Η τοποθέτηση της βιομηχανίας κοντά στην κατοικία δημιουργεί κακές συνθήκες διαβίωσης, ενώ η τοποθέτησή της μακριά εξαναγκάζει τους εργάτες να διανύουν καθημερινά μεγάλες αποστάσεις. (Χάρτα,1987:73) Ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής έχει ανάγκη και δημιουργεί πυκνές και μεγάλες πόλεις, αφού ο εργάτης αποτελεί τμήμα του κεφαλαίου και η όλο και μεγαλύτερη συγκεντροποίησή του, οδηγεί και σε συγκεντροποίηση του πληθυσμού και γιγάντωση των πόλεων. Ένα από τα αδιέξοδα των πόλεων αυτών είναι και το δίλημμα της χωροθέτησης της βιομηχανίας, που αναφέρεται στη Χάρτα. Απάντηση και λύση δε δίνεται από τον Le Corbusier (ούτε άλλωστε υπάρχει σε σχεδιαστικό επίπεδο). Προτείνεται όμως η τοποθέτηση της βιομηχανίας σε ζώνες χωριστά από την κατοικία, πάνω στους άξονες συγκοινωνίας και η μετατροπή των βιομηχανικών πόλεων από ακτινοκεντρικές σε γραμμικές, μια άποψη, που εκφραζόταν από πολλούς εκείνη την εποχή.

Πολλή μεγάλη σημασία και βαρύτητα δίνεται στη χρήση του αυτοκινήτου και όλη η τοποθέτηση της Χάρτας όσον αφορά την κυκλοφορία επικεντρώνεται στο Ι.Χ.. Αυτό ήταν κάτι συνηθισμένο για εκείνη την εποχή, όπου το ιδιωτικό αυτοκίνητο θεωρείτο ότι έδινε νέες και μεγάλες δυνατότητες στην ανάπτυξη της πόλης. Οι κυκλοφοριακές προτάσεις της Χάρτας εφαρμόστηκαν σε μεγάλο βαθμό, μόνο που κανείς δεν μπορούσε τότε να φανταστεί τις συνέπειες από την αλόγιστη χρήση του αυτοκινήτου και το κυκλοφοριακό αδιέξοδο των σύγχρονων πόλεων, στο οποίο οδήγησε.(Χάρτα,1987:81-89)

Όσον αφορά τα ιστορικά κέντρα των πόλεων προτείνεται η κατεδάφιση των τρωγλών, που βρίσκονται γύρω από ιστορικά μνημεία και η μετατροπή του ελεύθερου χώρου σε πράσινες επιφάνειες με συνέπεια και την αναβάθμιση των όμορων συνοικιών. Η απομάκρυνση της εργατικής κατοικίας από το κέντρο των πόλεων και η εξυγίανσή του είναι μια τακτική, που ακολουθεί η αστική τάξη ήδη από το Παρίσι του Οσμάν με τις μεγάλες διανοίξεις. (Ενγκελς:731, 732) Αποτέλεσε και αποτελεί έναν από τους βασικότερους στόχους των πολεοδομικών επανασχεδιασμών των πόλεων με συνακόλουθο συνήθως μέσο και δέλεαρ για την εργατική τάξη την κατασκευή καινούριων εργατικών κατοικιών στην περιφέρεια της πόλης. Χαρακτηριστική είναι η άποψη του E.Howard, εμπνευστή των κηπουπόλεων, ότι για να γίνει εφικτή η εξυγίανση του κεντρικού Λονδίνου, έπρεπε πρώτα να πέσουν οι τιμές γης σ' αυτό, κάτι που θα επιτυγχανόταν με τη μετατόπιση των εργατικών κατοικιών σε προαστιακούς οικισμούς. (Altes, 1992) Η απομάκρυνση της εργατικής κατοικίας από το κέντρο των πόλεων και ο έλεγχός του από την κυρίαρχη αστική τάξη αποτελεί βασική προϋπόθεση για τη λειτουργία του συστήματος, αφού το κέντρο των πόλεων είναι το οικονομικό και διοικητικό του κέντρο.

Στο τρίτο μέρος της Χάρτας, στα «πορίσματα», αποδίδεται και πάλι η κατάσταση των πόλεων στην «αναστάτωση που έφερε ο μηχανοκρατούμενος πολιτισμός σε μια κατάσταση, που μέχρι τότε ήταν σχετικά αρμονική», ενώ η «κυριαρχία των ιδιωτικών πρωτοβουλιών, που έχουν κίνητρο το ατομικό συμφέρον και το κινήρι του κέρδους, βρίσκεται στη βάση της θλιβεράς αυτής

κατάστασης». (Χάρτα,1987:97,98) Η ελπίδα εναποτίθεται σε μια «φωτισμένη εξουσία», η οποία χωρίς να διαταράξει τη «σκληρή πραγματικότητα» θα επεξεργαστεί «ένα προσεκτικά μελετημένο πρόγραμμα που δε θα αφήνει τίποτα στην τύχη». Η επιθυμητή για τον Le Corbusier σχέση εξουσίας, πληθυσμού και οικονομίας περιγράφεται στο άρθρο 91. Η πολιτική εξουσία πρέπει να είναι «όπως την επιθυμεί ο κόσμος, διορατική, με αυτοπεποίθηση, αποφασισμένη να κάνει πραγματικότητα τις καλύτερες συνθήκες διαβίωσης που έχουν γραφτεί και μελετηθεί στο χαρτί του σχεδίου», ο πληθυσμός «φωτισμένος ώστε να καταλαβαίνει και να απαιτεί αυτό που έχουν προβλέψει οι ειδικοί γι' αυτόν» και η οικονομική κατάσταση τέτοια «που θα επιτρέπει να αναλαμβάνονται και να συνεχίζονται έργα, μερικά από τα οποία θα είναι πολύ μεγάλα». (Χάρτα,1987:100,111) Πάλι αποφεύγει να τοποθετήσει τις προτάσεις του στην υπαρκτή κοινωνική κατάσταση ούτε προτείνει την αλλαγή της κατάστασης αυτής, αντιμετωπίζει ξανά την πραγματικότητα ιδεαλιστικά, παραθέτοντας τις επιθυμίες του.

Η πολεοδομία, σύμφωνα με τον Le Corbusier, είναι επιστήμη τριών διαστάσεων, με Τρίτη τη διάσταση του ύψους. Η πολεοδομία όμως είναι κοινωνική επιστήμη πολλών διαστάσεων και επειδή καθορίζει τις χρήσεις την εκμετάλλευση της γης, την κατανομή της γαιοπροσόδου και τις επενδύσεις είναι ίσως σ' αυτό το σύστημα κυρίως επιστήμη οικονομική και πολιτικής διάστασης. Οι τρεις επιτακτικές αναγκαιότητες σε επάρκεια ήλιου, χώρου και αερισμού είναι πολύ «λίγες» για να ικανοποιήσουν τις ανάγκες της ζωής της πόλης, η οποία ξεφεύγει πολύ από μια τέτοια τεχνοκρατική αντιμετώπιση. (Χάρτα,1987:104)

Η «ολική πολεοδομία», που οραματίζεται ο Le Corbusier, δεν μπορεί να προκύψει παρά μόνο από μία σχεδιασμένη οικονομία, αφού η πόλη αποτελεί την έκφραση του οικονομικού συστήματος στο χώρο. Η σχεδιασμένη οικονομία όμως δε συνάδει με τη δεδομένη και αποδεκτή κοινωνική δομή, καπιταλισμός με σχεδιασμένη οικονομία δεν είναι δυνατόν να υπάρξει. Αυτό οδηγεί σε ένα ακόμα αδιέξοδο τους συλλογισμούς της Χάρτας. (Χάρτα,1987:105,106)

Αν και ο Le Corbusier δεν έχει, όπως είδαμε, καμία διάθεση να αμφισβητήσει το κοινωνικό κατεστημένο, δεν μπορεί, ως πολεοδόμος με έστω και ουτοπικά και ιδεαλιστικά οράματα, παρά να εντοπίσει τον αναχρονιστικό χαρακτήρα της ατομικής ιδιοκτησίας. Έτσι γράφει: «χρόνια τώρα οι οικιστικές προσπάθειες σε όλα τα σημεία του κόσμου συντρίβονται πάνω στο απολιθωμένο καθεστώς της ατομικής ιδιοκτησίας» και «η γη θα πρέπει να είναι διαθέσιμη όταν πρόκειται για το γενικό συμφέρον.» (Χάρτα,1987:113)

Τα δεινά αυτού του κόσμου είναι, σύμφωνα με το άρθρο 96, «ο πικρός καρπός εκατό χρόνων ακαθοδήγητης μηχανοκρατίας». Με τη βιομηχανική επανάσταση αυξήθηκε φοβερά η παραγωγικότητα της εργασίας και παράλληλα η συγκέντρωση της ιδιοκτησίας σε λίγα χέρια με τη συνακόλουθη συγκεντροποίηση του πληθυσμού. Οι εργάτες μιας βιομηχανίας αποτελούν τμήμα του κεφαλαίου, δουλεύουν από κοινού και πρέπει να ζουν από κοινού. Αποτελούν έτσι ένα χωριό και για την κάλυψη των αναγκών τους εγκαθίστανται κι άλλα άτομα, τεχνίτες κ.λ.π.. Το εργοστάσιο λειτουργεί ως πόλος έλξης μαζεύοντας πληθυσμό και όταν δεν μπορεί πια να τους απασχολήσει όλους τότε τα μεροκάματα πέφτουν και νέα εργοστάσια έρχονται κι εγκαθίστανται στην περιοχή. Έτσι το χωριό γίνεται πόλη και η πόλη όλο μεγαλώνει. Όσο μεγαλύτερη η πόλη τόσο μεγαλύτερα τα οφέλη της βιομηχανίας από αυτή. Έτσι περιγράφει και εξηγεί ο Ενγκελς την αύξηση του

πληθυσμού στις πόλεις με τη βιομηχανική επανάσταση. (Ενγκελς, 1985, α' τόμος:64,65)

Αυτή η μεγάλη αλλαγή στον τρόπο παραγωγής και κατά συνέπεια και στην κοινωνική δομή (γέννηση της εργατικής –προλεταριακής τάξης) πρόκυψε και η ανάγκη της κοινωνικής αλλαγής. «Οι αστικές σχέσεις έγιναν πάρα πολύ στενές για να περιλάβουν τα πλούτη, που δημιουργήθηκαν από αυτές» και «Η κοινωνία δεν μπορεί πια να ζήσει κάτω από την κυριαρχία της αστικής τάξης, δηλαδή η ύπαρξη της αστικής τάξης δε συμβιβάζεται άλλο με την κοινωνία». (Μαρξ-Ενγκελς, 1994:32,40) Καθρέφτη αυτής της κοινωνίας σε αδιέξοδο αποτελούν και οι προβληματικές της πόλεις. Δεν είναι άλλωστε τυχαίο, που και στις προηγμένες καπιταλιστικές πόλεις (Ν. Υόρκη, Λονδίνο, Παρίσι) τα προβλήματα παραμένουν άλута και οξύνονται. Συνεπώς για τα «δεινά» του κόσμου δε φταίει η «ακαθοδήγητη μηχανοκρατία», αλλά η καθοδηγούμενη βιομηχανία από τα χέρια της αστικής τάξης.

Το κείμενο της Χάρτας, προβλήθηκε για χρόνια ως το πολεοδομικό μανιφέστο του μοντέρνου κινήματος. Αντίθετα όμως με τις θεμελιώδεις αρχές του μοντέρνου κινήματος, που μεταθέτουν το πρόβλημα της αρχιτεκτονικής από προβλήματα στυλ και φόρμας σε προβλήματα λειτουργίας, χρήσης, κατασκευής και κοινωνικού ρόλου της αρχιτεκτονικής, ο Le Corbusier περιορίζεται σε μια στυλιστική και τεχνοκρατική αντιμετώπιση των προβλημάτων της πόλης, χωρίς να τον ενδιαφέρει η κοινωνική δομή των πόλεων, η ραχοκοκαλιά τους, το ανθρώπινο δυναμικό τους, αγνοώντας τελείως τη ρήση του μοντέρνου κινήματος «form follows function».

Έτσι στο κείμενο της Χάρτας εξετάζεται η κατάσταση των πόλεων χωρίς να γίνεται αναφορά και σύνδεση με την κοινωνική δομή, που γεννά τις πόλεις αυτές. Δεν λαμβάνονται υπόψη οι συνέπειες από την ταξική διαίρεση της κοινωνίας. Δεν υπολογίζεται η ταξική πάλη, που τη συνταράζει και την καθορίζει. Ο πολεοδόμος όταν μιλάει για την πόλη αναγκαστικά μιλάει για την κοινωνία είτε το παραδέχεται είτε όχι. Όταν όμως σχεδιάζεις πόλεις παραβλέποντας τις κοινωνικές συνθήκες, τις κοινωνικές συγκρούσεις και αντιθέσεις, σχεδιάζεις για μια ανύπαρκτη, φανταστική κοινωνία χωρίς ισότητα, αλλά ταυτόχρονα και χωρίς εχθρούς. Όταν η πραγματική κοινωνία όμως κατοικήσει μέσα σ' αυτές αποδεικνύεται για μια ακόμα φορά ότι οι πραγματικοί όροι ζωής επιβάλλονται και στον «ορθότερο» σχεδιασμό και δε συγχωρούν την υποτίμηση των ανίκητων δυνάμεων της κοινωνικής εξέλιξης, είτε αυτή οδηγεί στην πρόοδο (όταν η εργατική τάξη προσπαθεί να χτίσει τη νέα κοινωνία) είτε τρώει τα σωθικά του πολιτισμού της ανθρωπότητας (όταν η αστική άρχουσα τάξη παραληρεί αυξάνοντας τα κέρδη της).

Η μερική ή ολοκληρωτική εφαρμογή ιδεαλιστικών προτύπων, όπως αυτών της Χάρτας, οδηγεί (και οδήγησε, όπου έγινε έστω και αποσπασματική εφαρμογή τους) σε επικίνδυνα και απρόβλεπτα αποτελέσματα. Είναι σαν να κάνεις ένα χημικό πείραμα αγνοώντας τις συνθήκες μέσα στις οποίες πραγματοποιείται. Έτσι και ο Le Corbusier έκανε ένα πολεοδομικό πείραμα αγνοώντας ή παραβλέποντας ότι το πείραμα γινόταν υπό μεγάλη και αυξανόμενη πίεση και θερμοκρασία.

Οι πόλεις, όπως περιγράφονται στη Χάρτα ήσυχες, ασφαλείς και προγραμματισμένες, δίνουν την εικόνα μιας αποστειρωμένης κοινωνίας. Όταν δεν αμφισβητείς τι κοινωνικό σύστημα και ταυτόχρονα οραματίζεσαι ειρηνικές πόλεις και ζωές με αδικία αλλά χωρίς αντίδραση, με ανισότητες αλλά χωρίς εξεγέρσεις, προσπαθείς και ελπίζεις σε κοινωνίες πολλών «ολιγαρχικών» και

λίγων «ευνοημένων-τυχερών», που θα τους χτυπάνε την πλάτη με ευγνωμοσύνη.

Σύμφωνα με τον Frampton, η Χάρτα σήμανε μια σημαντική στροφή του γενικού πνεύματος. «Τα ριζοσπαστικά αιτήματα της πρώτης περιόδου του κινήματος» εγκαταλείφθηκαν και «τα άρθρα της Χάρτας διαβάστηκαν σαν μια νεοκαπιταλιστική κατήχηση, με διατάγματα κατά κύριο λόγο ιδεαλιστικά, ορθολογιστικά, αλλά και μη εφαρμόσιμα.»

Μετά τη διεξαγωγή του IV CIAM δημοσιεύθηκαν, όπως είδαμε, στα τεχνικά χρονικά του Οκτωβρίου-Νοεμβρίου τα «Συμπεράσματα εκ του IV Συνεδρίου Ν. Αρχιτεκτονικής». Στο κείμενο αυτό παρουσιάζεται αρχικά το Πρόγραμμα και η Μέθοδος του συνεδρίου. Ακολουθούν οι Διαπιστώσεις και η ανάλυση με τίτλο *Η σημερινή κατάσταση των πόλεων και αι ανάγκαι αυτών*. Το κείμενο κλείνει με την Ανακεφαλαίωση.

Στην παρουσίαση της μεθόδου γίνεται αναφορά στα τυποποιημένα σχέδια των 33 πόλεων, που παρουσιάστηκαν στο συνέδριο, των οποίων βασικός στόχος ήταν η παροχή ευκρινών δεδομένων όσον αφορά τις εξής οργανικές λειτουργίες της πόλης: κατοικία, αναψυχή, εργασία, κυκλοφορία. Τα στοιχεία αυτά δεν παρουσιάζονται ως οι κυρίαρχες λειτουργίες της πόλης, αλλά χρησιμοποιούνται μέσω για την απόδοση και την περιγραφή της κατάστασης των σύγχρονων πόλεων, αφού αποτελούν ενδεικτικά στοιχεία της. Άλλωστε στο κείμενο τονίζεται και μια υπόθεση εργασίας, που λέει ότι το συνέδριο επικεντρώθηκε στο τεχνικό επίπεδο της αρχιτεκτονικής και της πολεοδομίας για να μπορέσει να προσεγγίσει όσο πιο αντικειμενικά γίνεται «τα πολυσύνθετα προβλήματα της πραγματικότητας». (Συμπεράσματα, 1933: 1082) Αυτό δείχνει τη συνειδητή απλούστευση της πραγματικότητας με στόχο την εξαγωγή γενικών και αρχικών συμπερασμάτων. Κομμάτι αυτής της συνειδητής αφαίρεσης είναι και η αναφορά στις τέσσερις παραπάνω λειτουργίες, ως ενδεικτικές και κομβικές της ζωής στην πόλη και όχι ως οι μοναδικές και αυτές που θα καθορίσουν το σχεδιασμό και θα δώσουν μορφή στην πόλη, όπως τις αντιμετώπισε ο Le Corbusier στη Χάρτα.

Η πόλη, σύμφωνα με το κείμενο των συμπερασμάτων, είναι «μέρος του οικονομικού, κοινωνικού και πολιτικού συνόλου. Ολόκληρο το σύμπλεγμα των ψυχολογικών και βιολογικών εκδηλώσεων του ατόμου ή της ολότητας, δέον να θεωρηθεί ως αναπόσπαστον αυτής εξάρτημα.» (Συμπεράσματα, 1933: 1082) Επίσης «η πόλις δέον να μελετάται εν τω οικονομικώ αυτής σύνολο» (Συμπεράσματα, 1933: 1086) Αυτή η αντίληψη για την πόλη είναι πολύ διαφορετική από αυτή του Le Corbusier στη Χάρτα, όπου οι τέσσερις λειτουργίες αρκούν να την περιγράψουν και οι θεμιτές αποστάσεις μεταξύ τους καθώς και η επαρκής ποσότητα ήλιου, χώρου και πρασίνου αρκούν για να ικανοποιήσουν τις ανάγκες των κατοίκων.

Η χαώδης κατάσταση των πόλεων αποδίδεται στην εισαγωγή της μηχανής στην παραγωγή και στην εσπευσμένη ανάπτυξη των πόλεων με πρωτόγνωρους ρυθμούς. (Συμπεράσματα, 1933: 1083) στην ανακεφαλαίωση διευκρινίζεται ότι η κατάσταση αυτή των πόλεων είναι αποτέλεσμα της « από της ενάρξεως της μηχανοκρατικής εποχής, αδιακόπως συντελούμενης συσσωρεύσεως ιδιωτικών συμφερόντων». (Συμπεράσματα, 1933: 1083) Η Χάρτα αποδίδει την κακή κατάσταση των πόλεων στην «ακαθοδήγητη μηχανοκρατία» και στην απληστία μερικών «εγωιστών».

Όσον αφορά τις περιβόητες ζώνες, στα Συμπεράσματα γίνεται μόνο αναφορά στην πράσινη ζώνη, η οποία θα πρέπει να παρεμβάλλεται ανάμεσα στην κατοικία και τη βιομηχανία και ανάμεσα στην κατοικία και τις μεγάλες αρτηρίες. (Συμπεράσματα, 1933: 1084, 1085) Πουθενά δεν περιγράφεται το zoning και ο διαχωρισμός των λειτουργιών, που προβλήθηκε από τον Le Corbusier ως η ακρογωνιαία λίθος των απόψεων του IV CIAM για την πόλη. Καμία αναφορά δε γίνεται στα ειδικά διαμορφωμένα κέντρα εβδομαδιαίας

ψυχαγωγίας, που διαβάζουμε στη Χάρτα, αντίθετα προτείνεται η εξασφάλιση χώρων ψυχαγωγίας σε κάθε κέντρο κατοικιών.

Στην ανακεφαλαίωση διαπιστώνεται και η «ύπαρξις καταστρεπτικού χάσματος μεταξύ οικονομικής δραστηριότητας και διοικητικών και κοινωνικών υποχρεώσεων». Θίγεται έτσι ακροθιγώς και το ζήτημα της οπισθοδρομικής κοινωνικής δομής σε σχέση με την οικονομική δραστηριότητα, αμφισβητώντας έμμεσα τη «σκληρή πραγματικότητα» της Χάρτας.

Χαρακτηριστική είναι και η πολύ διαφορετική αντιμετώπιση του ρόλου του αρχιτέκτονα-πολεοδόμου μεταξύ των συμπερασμάτων και της Χάρτας. Ο Le Corbusier πιστεύει ότι «ο αρχιτέκτονας έχει απεριόριστές ικανότητες αλλά και δικαιώματα ως «γνώστης» στο να καθορίζει πώς θα ζουν οι πολίτες, μια άποψη καθαρά ελιτίστικη.» (Σαρηγιάννης, 2005: 123) Αντίθετα στο κείμενο των συμπερασμάτων τονίζεται η απαραίτητη συμμετοχή διαφόρων ειδικών κατά την ανάλυση και η συνεργασία τους κατά το σχεδιασμό. (Συμπεράσματα, 1933: 1086)

Η «Χάρτα των Αθηνών» αποτελεί την ερμηνεία όσων ακούστηκαν στο IV CIAM και των ίδιων των Συμπερασμάτων από τον Le Corbusier. Αυτό μπορεί εύκολα να το καταλάβει κανείς και μόνο από το ότι οι 5 σελίδες των Συμπερασμάτων μετατράπηκαν από τον Le Corbusier σε ένα κείμενο 40 σελίδων και 92 άρθρων.

Η κριτική στη «Χάρτα της Αθήνας» του Le Corbusier άρχισε μέσα στους κόλπους των CIAM στο IX CIAM, που έγινε στο Aix-en-Provence το 1953 με θέμα τη «Μελέτη της ανθρώπινης κατοικίας». Στο IX CIAM η νέα γενιά των CIAM, Alison και Peter Smithson, Aldo van Eyck, Jacob Bakema, Shadrach Woods, John Voelcker, William και Jill Howell, De Carlo και ο Γιώργος Κανδύλης, αμφισβήτησαν τις τέσσερις φοξιοναλιστικές κατηγορίες της Χάρτας και την απλουστευτική αντιμετώπιση της πόλης από τον Le Corbusier. Λέγανε χαρακτηριστικά πως «το περιεχόμενο της Χάρτας δεν μπορεί πια να αποτελέσει δημιουργικό εργαλείο» και πρότειναν «συνθετικές κατηγορίες αντί των αναλυτικών» της Χάρτας. Αναζητούσαν «τις δομικές αρχές της ανάπτυξης της πόλης και το νέο σημαντικό στοιχείο εκτός από το κύτταρο της οικογένειας» (Frampton, 1987: 243) Εκτός όμως από την κριτική της νέας γενιάς όσον αφορά τις απόψεις των CIAM και ειδικότερα το περιεχόμενο της Χάρτας, ασκήσανε κριτική και στον τρόπο οργάνωσης και διεξαγωγής των Συνεδρίων, υποστηρίζοντας ότι θα έπρεπε να υπήρχαν μικρότερες ομάδες, οι οποίες θα βρίσκονταν σε συχνή επαφή ενδιάμεσα στα CIAM. (Mumford, 2002: 238)

Η νέα αυτή γενιά των CIAM, που θα έπαιζε αργότερα κομβικό ρόλο στην εξέλιξή τους με την Team X, πρωτοσυγκροτήθηκε το 1954 ως η δανέζικη επιτροπή του IX CIAM. Η ομάδα αυτή, που ονομάστηκε “Doorn group” αποτελούνταν από τους: Peter Smithson, Voelcker, Bakema, Van Eyck, Van Ginkel, Hovens Greve, Wogensky, Candilis, Gutmann και Lasdun. Τα μέλη της ομάδας εξέφραζαν ιδέες όπως, ότι στα CIAM υπήρχε «πάρα πολύ επιστήμη κόντρα στο συναίσθημα» (Van Eyck). Μετά την συνάντηση της ομάδας τον Ιανουάριο του 1954 (“Doorn meeting”) δημοσίευσαν ένα κείμενο με τίτλο «Έκθεση για την κατοικία» (“Statement on Habitat”), το οποίο αποτελεί μια απόρριψη της Χάρτας των Αθηνών, λέγοντας ότι η Χάρτα οδήγησε σε δημιουργία πόλεων, όπου οι ζωτικές ανθρώπινες σχέσεις εκφράζονταν ανεπαρκώς. Για τη σωστή έκφραση των σχέσεων αυτών, σύμφωνα με την Έκθεση, θα πρέπει να αντιληφθούμε κάθε κοινότητα ως ένα ιδιαίτερο ολικό σύμπλεγμα και την πολεοδομία ως ένα σύνολο κοινοτήτων με ποικίλους βαθμούς πολυπλοκότητας. (Mumford, 2002: 239-240) Ενδιαφέρουσα είναι η άποψη του Voelcker, ο οποίος τον Απρίλιο του 1954 γράφει ότι «οι τέσσερις αρχές της Χάρτας (κατοικία, εργασία, αναψυχή κυκλοφορία) αντιστοιχούσαν στον τρόπο εκδήλωσης των προβλημάτων της πόλης και όχι στον τρόπο επίλυσής τους.» (Mumford, 2002: 241)

Η διοργάνωση του Χ CIAM ανατέθηκε στη ομάδα των νέων, η οποία ονομάστηκε πια Team X, το 1954 στη πρώτη προσυνεδριακή συνάντηση. Για την καλύτερη διεξαγωγή του Συνεδρίου, σύμφωνα με τους οργανωτές, θα μειωνόταν ο αριθμός των συμμετεχόντων (150, μαζί με τους παρατηρητές φοιτητές) και το Συνέδριο θα βασιζόταν σε μικρές ομάδες ατόμων σε αντικατάσταση των εθνικών ομάδων. Η “CIAM X Committee” διευρύνθηκε σε σχέση με την “Doorn group” και συμπεριέλαβε και νέα μέλη, όπως τον William Howell, Shadrach Woods, Andre Studer και E.Neuenschwander. (Mumford, 2002: 241)

Στις προπαρασκευαστικές συναντήσεις διαμορφώθηκαν τα θέματα του Συνεδρίου με προτάσεις, που είχαν ως στόχο τη διόρθωση της πορείας των

CIAM. Τέτοιες ήταν η πρόταση των Bakema και Van Eyck, που έλεγαν ότι «δε φτάνει η διατύπωση των βασικών λειτουργιών μιας πόλης, αλλά αυτό που έχει σημασία είναι η αλληλοσυσχέτισή τους», η πρόταση των Smithsons, πουμίλαγαν για τη «σημασία της ανθρώπινης πρόσμειξης στην αρχιτεκτονική» και η πρόταση του Κανδύλη, που αφορούσε «το θέμα της συνέχειας και της αλλαγής» (Χάρτα, 1987: 130)

Το Χ CIAM γίνεται στο Dubronnik το 1956 με θέμα τη «Μελέτη της ανθρώπινης κατοικίας». Στο Συνέδριο αυτό επιχειρείται μια ακριβέστερη σύνδεση της φυσικής μορφής με τις κοινωνικο-ψυχολογικές ανάγκες.

Το ΧΙ CIAM το 1959 στο Otterlo έρχεται απλά να επιβεβαιώσει την οριστική διάλυση των CIAM και τη διαδοχή τους από την Team X, η οποία αποφάσισε να συνεχίσει να συνέρχεται με ειδικά θέματα «με απλότητα και με προσκλήσεις ονομαστικές» και όχι με τη μορφή μεγάλου συνεδρίου. (Χάρτα, 1987: 130) Το να περιορίζεις όμως έναν τέτοιο θεσμό και να τον κάνεις υπόθεση ενός κλειστού κύκλου δε φαίνεται να είναι εξέλιξη ελπιδοφόρα και ανατρεπτική, όπως αρχικά διατυπώθηκαν οι προθέσεις της Team X. Αυτό άλλωστε φάνηκε και από την πορεία των πραγμάτων.

Εκτός όμως από την κριτική της Team X, μια πολύ ολοκληρωμένη κριτική στη Χάρτα άσκησε ο Ι. Δεσποτόπουλος. Ο Δεσποτόπουλος συμμετείχε σε πολλά συνέδρια με την ελληνική ομάδα και στο Χ CIAM παρουσίασε τη «Χάρτα της Αθήνας II», στην οποία κάνει κριτική στην απλουστευτική και τεχνοκρατική θεώρηση της πόλης από τη Χάρτα του Le Corbusier και παρουσιάζει μια διαφορετική προσέγγιση και ανάλυση της δομής και της λειτουργίας της πόλης. Βασικά κριτική του εστιάστηκε στις τέσσερις λειτουργίες της Χάρτας, οι οποίες ήταν απλουστευτικές, δίνοντας μία στρεβλή και τεχνοκρατική εικόνα της πόλης, χωρίς να δίνουν πληροφορίες και «δυνατότητα μελέτης του ιστορικού, οικονομικού και κοινωνικού υπόβαθρου της πόλης και της πολεοδομίας». Ακόμη κριτίκαρε την εξίσωση των τεσσάρων αυτών λειτουργιών, την ιεράρχησή τους, που απέδιδε την ίδια βαρύτητα στην κυκλοφορία (κατά το Δεσποτόπουλο απλή υποδομή) με την κατοικία, την εργασία και την αναψυχή, που αποτελούν θεμελιακά στοιχεία της κοινωνίας. Επίσης καυτηρίαζε την υποβάθμιση, από τη Χάρτα, του βασικού παράγοντα της ιστορίας και του παρελθόντος και την αντίληψη της πόλης ως κάτι στατικό και όχι ενός συνεχώς κοινωνικά εξελισσόμενου φαινομένου.

Ο Δεσποτόπουλος συνόψισε και οργάνωσε την άποψή του για την πόλη σε ένα δισδιάστατο πίνακα στον οποίο καταγράφονται οι βασικοί παράγοντες, που διαμορφώνουν και επηρεάζουν την πόλη, τη μορφή της, τη λειτουργία της. Στον πίνακα υπάρχει αρχικά μια στήλη η οποία ονομάζεται «σύντομη θεώρηση της ιστορικής εξέλιξης της χώρας» και αμέσως μετά μία στήλη με τονισμένη την ομάδα «κοινωνική συμβίωση», η οποία περιλαμβάνει την «εξέλιξη της οικονομικής συγκρότησης», την «ομαδική ζωή-πολιτική, πνευματική-ψυχαγωγία», τον «συν-οικισμό» και την «ιδεολογική φυσιογνωμία της πόλης». Ο πίνακας δείχνει τη διαφορετική προσέγγιση της πόλης από το Δεσποτόπουλο. Η οικονομική συγκρότηση βάζει την κοινωνική πραγματικότητα, που έλειπε από τη Χάρτα. Η ομαδική ζωή αντικαθιστά την επιφανειακή έννοια της αναψυχής, εννοώντας τη συλλογική ζωή διαφοροποιώντας την από μία ατομική και ιδιωτική εκδοχή της. Ο συνοικισμός έρχεται να δώσει στην έννοια της κατοικίας συλλογικό περιεχόμενο, σύμφωνα με το οποίο δεν «κατοικούμε» μέσα στην πόλη, αλλά «συγκατοικούμε». Τέλος η ιδεολογική φυσιογνωμία της πόλης αποτυπώνει τη σχέση της πόλης με την κοινωνία, που τη γεννάει και κατ' επέκταση την κοσμοθεωρία, που

εκφράζει. ο Δεσποτόπουλος ανέλυσε συστηματικά την άποψή του για την ιδεολογική φυσιογνωμία της πόλης στο βιβλίο του «Η ιδεολογική δομή των πόλεων» κάποια χρόνια αργότερα, μιλώντας για τις «φαινομενικές πόλεις» και τους «πολεοειδείς σχηματισμούς» των απρόσωπων περιοχών κατοικίας χωρίς πολιτιστικό και πολιτικό κέντρο, με μόνο «ιδεολογικό» τους κέντρο την αγορά. Οι πόλεις αυτές αποτελούν την έκφραση της κοινωνικής δομής, που τις παράγει.

ΧΑΡΤΑ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ II (Καθηγητής Ι.Δεσποτόπουλος, 1952)

Η ΦΥΣΙΚΗ ΥΠΟΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ	ΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ			Η ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΥ ΤΟΥ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ	Η ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ ΤΩΝ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΩΝ ΚΑΙ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΝ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ				Η ΚΑΤΑΚΟΙΝΩΣΗ ΤΩΝ ΑΣΤΟΙΝ	Η ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΑΣΤΟΙΝ	Η ΣΥΝΘΕΣΗ ΤΟΥ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΟΥ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΥ		Ο ΚΑΘΟΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΔΙΑΤΑΞΕΩΝ		Η ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΗΣΗ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑ	Η ΟΜΟΙΟΜΕΤΡΙΑ ΚΑΙ Η ΑΝΙΣΟΜΕΤΡΙΑ	Η ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ ΚΑΙ Η ΑΝΤΙΠΡΟΤΙΝΗ	Η ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ ΚΑΙ Η ΑΝΤΙΠΡΟΤΙΝΗ	ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΗΣΗ	
	Η ΣΥΝΤΑΞΗ	Η ΠΕΡΙΣΤΡΟΦΗ	Η ΠΟΛΗ		Η ΚΑΤΑΚΟΙΝΩΣΗ ΤΩΝ ΑΣΤΟΙΝ	Η ΚΑΤΑΚΟΙΝΩΣΗ ΤΩΝ ΑΣΤΟΙΝ	Η ΚΑΤΑΚΟΙΝΩΣΗ ΤΩΝ ΑΣΤΟΙΝ	Η ΚΑΤΑΚΟΙΝΩΣΗ ΤΩΝ ΑΣΤΟΙΝ			Η ΚΑΤΑΚΟΙΝΩΣΗ ΤΩΝ ΑΣΤΟΙΝ	Η ΚΑΤΑΚΟΙΝΩΣΗ ΤΩΝ ΑΣΤΟΙΝ	Η ΚΑΤΑΚΟΙΝΩΣΗ ΤΩΝ ΑΣΤΟΙΝ	Η ΚΑΤΑΚΟΙΝΩΣΗ ΤΩΝ ΑΣΤΟΙΝ						
ΟΙ ΒΑΣΙΚΕΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΕΣ																				
Η ΦΥΣΙΚΗ ΥΠΟΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ																				
ΟΙ ΦΥΣΙΚΕΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΤΟΥ ΠΑΝΟΥΣΙΟΥ																				
Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗΣ																				
Η ΟΜΑΔΙΚΗ ΖΩΗ																				
Ο ΣΥΝ-ΟΙΚΙΣΜΟΣ																				
Η ΠΟΛΗ																				
Η ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΗ ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ																				
Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΡΟΝΟΙΑ																				
Ο ΤΕΧΝΙΚΟΣ ΕΞΟΠΛΙΣΜΟΣ																				
ΔΙΑΦΟΡΑ																				

Η «Χάρτα της Αθήνας II» του Δεσποτόπουλου (πηγή: Σαρηγιάννης, 2005: 129)

Η κριτική της Team X, αλλά και η γενικότερη κριτική στο μοντέρνο κίνημα της δεκαετίας του '70 (J.Jacobs, Venturi, Rob+Leo Krier...), που αφορούσε και επικεντρωνόταν στη Χάρτα, αντιμετώπισε το ζήτημα από μια στυλιστική πλευρά, χωρίς να αντιπροτείνει κάτι διαφορετικό. Χαρακτηριστική είναι η πρόταση των Smithsons για τον τρόπο ένταξης νέου οικιστικού συγκροτήματος στην πόλη, η οποία δεν αποτελεί παρά μια εξίσου βίαιη και ξένη παρέμβαση στον υπάρχοντα ιστό. Η κριτική, που έγινε από την Team X και τους επικριτές του μοντέρνου στη δεκαετία του '70, δίνοντας στη Χάρτα την εικόνα της κοινά αποδεκτής και αναμφισβήτητης θέσης του μοντέρνου κινήματος για την πόλη, έμεινε στην επιφάνεια και οδήγησε στην απομόνωση των αρχιτεκτόνων με τη γενικότερη αμφισβήτηση του θεσμού των CIAM. Οι απόψεις άλλωστε, που εκφράστηκαν από τα χρόνια εκείνα και μετά για το ζήτημα, (στην πλειοψηφία τους) δεν αποτέλεσαν παρά επαναλήψεις και σε πολλές φορές κακές αποδόσεις απόψεων, που είχαν εκφραστεί ήδη από κάποιους εκπροσώπους του μοντέρνου κινήματος, αλλά λόγω των ιστορικοκοινωνικών συνθηκών δεν κυριάρχησαν.

Η «Χάρτα της Αθήνας» για χρόνια προβλήθηκε ως η άποψη του μοντέρνου κινήματος για την πόλη. Η πραγματικότητα όμως είναι πολύ διαφορετική. Το IV CIAM, που είχε ως θέμα τη «λειτουργική πόλη» και του οποίου προϊόν θεωρήθηκε η Χάρτα, ποτέ δεν κατέληξε σε σαφή και ομόφωνα συμπεράσματα. Τα «Συμπεράσματα», που εκδόθηκαν το 1933 στα Τεχνικά Χρονικά αποτελούσαν μόνο κάποιες γενικές αρχές, που διατυπώθηκαν στο Συνέδριο, κάποια πρώτα σπέρματα προβληματισμού γύρω από τα ζητήματα της πόλης.

Με βάση τις πέντε αυτές σελίδες των Συμπερασμάτων ο Le Corbusier κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου συνέταξε τη «Χάρτα των Αθηνών», που αποτελείται από 95 άρθρα σε 79 σελίδες. Το κείμενο αυτό εκδόθηκε για πρώτη φορά 10 χρόνια μετά το Συνέδριο ανυπόγραφο στο Παρίσι και αποτελεί την προσωπική ερμηνεία του Le Corbusier όσον αφορά τις απόψεις, που εκφράστηκαν στο IV CIAM. Είναι ένα κείμενο με πολύ χαλαρή δομή, χωρίς συστηματικότητα και επιστημονική μεθοδολογία. Έχει περισσότερο τη δομή μανιφέστου. Η ιδεαλιστική αντιμετώπιση των ζητημάτων της πόλης και της πολεοδομίας είναι ιδιαίτερα έντονη. Στο κείμενο αυτό περιγράφεται η ιδυλλιακή και ιδανική πόλη, προτείνονται λύσεις και μορφές χωρίς όμως καμία σύνδεση με την κοινωνική πραγματικότητα και τις βαθύτερες γενεσιουργούς αιτίες των προβλημάτων της πόλης. Επιπλέον ο Le Corbusier αντιμετωπίζει την πολεοδομία και κατ' επέκταση το ρόλο του αρχιτέκτονα ως μέσο εξασφάλισης και διατήρησης της τάξης στην κοινωνία. Ως ένα μέσο για να απαλλαγεί η ανθρωπότητα από «τους φαρμακερούς καρπούς της: αρρώστια, ξεπεσμός, εξέγερση» αποδεχόμενος όμως ως δεδομένη τη «σκληρή πραγματικότητα», που χωρίζει την κοινωνία σε πλούσιους και «ταπεινούς». Το κείμενο ως ένα ιδεαλιστικό μανιφέστο είναι μια ουτοπική προσέγγιση, που δε φτάνει σε απαντήσεις, αφού δεν εξετάζει και τις πραγματικές αιτίες των προβλημάτων. Αυτή όμως η επιφανειακή, τεχνοκρατική και ιδεαλιστική αντιμετώπιση της κοινωνίας και της πόλης οδήγησε σε συμπεράσματα, που αντιστοιχούσαν σε ένα ανύπαρκτο κοινωνικό σύνολο και σύστημα. Έτσι οι προτάσεις, που διαμορφώθηκαν και υλοποιήθηκαν με εγχειρίδιο τη Χάρτα, είχαν πολύ διαφορετικά αποτελέσματα από τα αναμενόμενα (Πρόσφατο παράδειγμα Παρίσι), αποδεικνύοντας ότι «ήλιος, πράσινο, χώρος» δεν αρκούν για να κρατήσουν «ήσυχη» μία πόλη, μία κοινωνία, που καθημερινά και σε κάθε της πτυχή καθορίζεται από τις κοινωνικές ταξικές συγκρούσεις, από τον «πόλεμο όλων ενάντια σε όλους» (Ενγκελς, 1985: 69).

Η κριτική στη Χάρτα άρχισε ήδη μέσα από τους κύκλους των CIAM με την TEAM X και με τη «Χάρτα της Αθήνας II» του Δεσποτόπουλου. Η TEAM X, που συγκροτήθηκε από τη νέα γενιά των CIAM, εναντιώθηκε στις απόψεις της παλιάς φρουράς και στον τρόπο λειτουργίας και οργάνωσης των CIAM, αλλά δεν κατόρθωσε να κάνει μια διαφορετική και πιο ολοκληρωμένη πρόταση, με αποτέλεσμα να οδηγήσει μόνο στο τέλος και την απαξίωση των CIAM. Η άποψη του Δεσποτόπουλου, που εκφράστηκε στη «Χάρτα της Αθήνας II» παρουσιάζει μια πολύ διαφορετική αντίληψη της πόλης με σύνδεσή της με την κοινωνία, που τη γεννά. Με το βιβλίο του «Η ιδεολογική δομή των πόλεων» αναπτύσσει περαιτέρω τη βαθύτερη ουσία της πόλης και του ρόλου της στην κάθε κοινωνική δομή.

Η κριτική της Χάρτας στα χρόνια, που ακολούθησαν, την αντιμετώπισαν ως το μανιφέστο του μοντέρνου κινήματος για την πόλη και τη χρησιμοποίησαν για τη συνολική απόρριψη του μοντέρνου κινήματος. Διατυπώνοντας απόψεις, που είχαν ήδη διατυπωθεί και μάλιστα από τους εκπροσώπους του μοντέρνου κινήματος, έβαλαν στο ειδώλιο ένα κίνημα, που αν μη τι άλλω προσπάθησε να δώσει στην αρχιτεκτονική τον πραγματικό της ρόλο, που είναι η συμβολή της για τη βελτίωση της ποιότητας ζωής του κοινωνικού συνόλου. Η κυρίαρχη τάση, που ακολούθησε η αρχιτεκτονική μετά το μοντέρνο κίνημα διαμόρφωσε την αρχιτεκτονική σε ένα είδος πολυτελείας για τους λίγους και από λίγους.

Η «Χάρτα της Αθήνας» όσο και αν αποτελέσει ένα ατελές, ιδεαλιστικό και συντηρητικό κείμενο δεν μπορεί να χρεωθεί τα αδιέξοδα των σημερινών πόλεων. Οι αντιφάσεις και οι εκρηκτικές καταστάσεις των σημερινών καπιταλιστικών μητροπόλεων θα ήταν αφέλεια να αποδοθούν σε ένα κείμενο, που γράφτηκε πριν 70 χρόνια και η ουτοπική του άλλωστε διάσταση έκανε αδύνατη την ολοκληρωμένη του εφαρμογή. Δεν μπορεί η Χάρτα (και για πολλούς το μοντέρνο κίνημα) να πληρώσει για τις αβίωτες πόλεις, αθρώνοντας έτσι και βάζοντας στο απυρόβλητο τους πραγματικούς ενόχους, που είναι η ιδιωτική ιδιοκτησία της γης και η αναρχία της οικονομίας.